

EL PROCÉS DE DERIVACIÓ NOMINAL I ADJECTIVA A L'ÀMBIT DIALECTAL DE LA LLITERA

Javier GIRALT LATORRE¹

1. INTRODUCCIÓ

Des d'una perspectiva lingüística, és ben cert que el català és una de les llengües romàniques més unitària, però també és veritat que es caracteritza per una diversificació dialectal determinada —inicialment— per la divisió general entre català oriental i català occidental, i que cadascun d'aquests dos dialectes conté una àmplia varietat de subdialectes, els quals estan constituïts per molts parlars que són els que, al cap i a la fi, enriqueixen la llengua que tots ells integren. I un bon exemple de les varietats que posseeix el català com a llengua històrica el tenim a la Franja Oriental d'Aragó (MARTÍN i FORT 1996).

De les cinc comarques que formen aquesta àrea aragonesa catalanoparlant, ens detindrem ara a la Llitera. L'al·licient fonamental que presenta aquesta comarca és que, com a conseqüència de la seva situació geogràfica, presenta parlars pròpiament catalans i modalitats de transició. Si diem que al nord de la Llitera es troba la Ribagorça, al sud el Baix Cinca, a l'est la província de Lleida i a l'oest les comarques del Somontano i del Cinca Medio, pot quedar prou clar que el seu panorama lingüístic mereix una especial atenció.² Així ho demostren tots els estudis que fins ara s'han fet (*vid.* SISTAC 1993, GIRALT 1977), segons els quals veiem que a Alins (zona A) hi ha una varietat castellanoaragonesa de transició vers el català; que a Sant Esteve de Llitera, Açañui i Calassanç (zona B) s'enregistren parlars catalans de transició cap a l'aragonès; que a Gavasa i Peralta (zona C) s'empren varietats catalanes nord-occidentals, amb un notable component castellanoaragonès; i que a Albelda,

¹ Universidad de Zaragoza.

² No s'haurà d'oblidar que la Ribagorça i la Llitera són àrees dialectals privilegiades perquè dintre de les seves demarcacions administratives trobem les mostres més importants de varietats de frontera de la Península Ibèrica.

Baells, El Campell, Camporrells, Castellonroi, Estopanyà, Algaió, Natxà, Tamarit de Llitera, El Torricó i Valldellou (zona D) s'usen modalitats catalanes nord-occidentals, pròximes al subdialecte lleidatà.

Davant d'aquest mosaic dialectal, és obvi que a la Llitera no es pot plantejar una unitat palesa, malgrat que entre totes les varietats assenyalades existeixen elements comuns que són, al capdavant, els que permeten la intercomunicació entre tots els pobles de la comarca. En aquest sentit, volem examinar ara un dels mecanismes de les llengües per a la formació de noves paraules i que, naturalment, també coneixen les modalitats lliteranes: ens referim a la derivació,³ procés mitjançant el qual les paraules es constitueixen afegint un element no independent (o afix) a un altre independent (o base lèxica).⁴ Tanmateix, ens centrarem només en l'estudi de la derivació nominal i adjectiva, i concretament en l'anàlisi dels sufixos o morfemes derivatius que apareixen al final d'un mot, perquè és el procediment més freqüent i productiu. Per a dur a terme aquesta tasca de recerca, utilitzem els materials que a través d'enquestes personals hem recollit a cadascun dels municipis esmentats.

L'estudi parteix de la distinció de dos tipus de sufixos: *no categoritzadors* (aquells que no modifiquen la categoria gramatical de la base lèxica) i *categoritzadors* (els que canvien la categoria gramatical de la base lèxica). Hem d'advertir, però, que un sufix es pot presentar alhora com a categoritzador o no, i de vegades en funció de la base lèxica a què s'uneix, la qual pot ser nominal, adjectiva, verbal o adverbial. A partir de l'estudi de cada morfema, es podrà determinar quins sufixos conserven certa vitalitat en la creació de substantius i adjectius nous i quins l'han perduda completament, és a dir, destriarem els productius d'altres que han deixat de ser-ho.⁵ A més, examinarem el grau de lexicalització dels mots derivats, perquè hi haurà casos en què el sufix ja resulta opac (*vid.* BOSQUE 1983: 141-142).⁶

³ En aquest estudi de la formació de substantius i adjectius dels parlars de la Llitera han estat bàsics els següents treballs: ALEMANY 1920; MENÉNDEZ PIDAL 1987: 222-237; ALVAR-POTTIER 1987; FERNÁNDEZ RAMÍREZ 1986; ALVAR 1953: 253-283; KANY 1962: 85-133; FABRA 1990: 116-138; MOLL 1952: 265-309; BADÍA 1962: 297-347; ROHLFS 1988: 115-170; MOTT 1988: 223-243; QUINTANA 1976-1980: 52-57; DECat, DCECH, DCVB.

⁴ Com assenyalava ARNAL (1992: 587), «partimos de la idea de que para el hablante, al menos, es la palabra y no el morfema léxico o lexema lo que sirve de base y modelo para las nuevas formaciones derivadas y compuestas».

⁵ Quedi clar que la productivitat d'un sufix no és fàcil de determinar perquè és un concepte relacionat amb les paraules «possibles» i no pas amb les paraules «existents» (MORENO 1977: 77; BOSQUE 1983: 126-127). S'ha de tenir en compte, a més, que la pèrdua de productivitat d'un sufix no suposa la lexicalització plena dels derivats, perquè, «salvo en casos excepcionales, sigue existiendo un morfema derivativo bien definido, sin que haya procesos de reanálisis que conduzcan a resegmentación o a recategorización semejantes a los que dan nacimiento a los sufijos» (RIDRUEJO 1998: 315).

⁶ En aquest treball seguim els criteris ortogràfics exposats i utilitzats a GIRALT (1998: 29-31). Cal aclarir, però, que no es tracta d'una proposta ortogràfica, sinó tan sols d'una eina de treball que permet d'una manera unificada l'escriptura de tots els sons propis dels parlars de la Llitera.

2. SUFIXOS NO CATEGORITZADORS

2.1. *Derivatius*

Afecten determinats trets lèxics i semàntics fonamentals de les bases substantives o adjectives a les quals s'afegeixen, creant nous substantius o adjectius respectivament.

2.1.1. Substantius derivats de noms

Els sufixos que intervenen en aquest tipus de procés són molt nombrosos i alguns tenen una notable productivitat. Es tracta dels següents:

2.1.1.1. *-aç, -aço/-açã*.⁷ Originàriament, aquest sufix formava adjectius en els quals denotava pertinença o semblança amb alguna cosa (ALVAR 1953: 255-256); aquestes primitives relacions les observem en algunes paraules derivades ja en llatí i conservades avui com a substantius: *carraç* (zones B, C i D), *carraço* (zona A), *ceaço* 'sedàs' (zona A, Açanui), *cedaço* (zona A, Açanui), *ceaç* (Sant Esteve, Calassanç, zona C), *cedaç* (Calassanç, zones C i D), *turcaço* 'tudó' (zona A, Açanui), *turcaç* (Sant Esteve, Calassanç, zones C i D), *trucaç* (Estopanyà, Castellonroi), *gallinaça*, *llinaça*. Com pot apercebre's, presenta dues variants per al masculí: *-aç*, general per tota la comarca, i *-aço*, restringida a les zones A i B.

Com a creador de substantius a partir d'altres noms (i deixem a part el valor augmentatiu-despectiu, del qual en parlarem més endavant), és un element amb nul·la vitalitat als parlars lliterans, enfront del català, el castellà, l'aragonès i el gascò, perquè la creació de noms d'acció momentània amb el significat de 'cop donat amb' o 'efecte produït amb aquest cop' és molt més fecunda a tota la comarca amb el sufix *-ada*. Actualment comença a tenir certa presència a les zones A i B a través dels manlleus del castellà: *manotaço*, *punyetaço*,⁸ *codaço*.

2.1.1.2. *-ada* (< -ATA). És un dels sufixos més productius dels parlars de la Llitera. La funció inicial fou formar adjectius femenins, els quals, després de la desaparició del substantiu corresponent, assumiren la funció substantiva (MOLL 1952: 274; ROHLFS 1988: 124); aquest és el cas, per exemple, de *civada* (< [AVENA] CIBATA). Una altra funció fonamental va ser formar abstractes d'acció, de la qual deriven tots els valors semàntics actuals (MONGE 1972: 230), que són els següents:

- a) Idea de col·lectivitat, amb la qual es troben connectats aquests sentits:

⁷ MALKIEL (1959: 193-258), a través de diferents arguments (semàntics, morfològics i fonològics), planteja dos orígens distints d'acord amb les seves funcions bàsiques: quan forma noms d'acció procedeix del sufix -ATĪO i quan és augmentatiu deriva del sufix -ACĒU.

⁸ En ambdós exemples el sufix va combinat amb els infixos *-ot-*, *-et-*.

- Conjunt d'allò que expressa la base lèxica: *bavada*, *conillada* (Estopanyà), *crabada*, *granillada*, *calamarsada* (Camporrells), *beçonada*, *fritada*, *llograda* 'lludrigada', *llodrigada* (Camporrells), *pallada*,⁹ *pollada*, *vacada* (zona D), *vallada*. També indica conjunt d'alguna cosa que sorgeix del substantiu originari; els exemples enregistrats sempre fan referència a les cries d'una femella: *llocada* 'conjunt de polls, criats per la llocà', *truia-da* 'conjunt de porcells, criats per la truia' (zona C, Baells), *trullada* (Estopanyà), *tocinada* 'conjunt de porcells, criats per la tocina' (Castellonroi), *verrada* 'conjunt de porcells, criats per la verra'.
- Gran quantitat d'allò que denota el primitiu: *txentada*, *cargolada* (Sant Esteve, zona C), *caragolada* (Açanui, Calassanç, zones A, C i D), *costellada*, *faenada* (zones A i B), *fenyada* (zones C i D), *llacada* (zona C, Estopanyà), *parvada* 'batuda' (Zona A, Açanui). Relacionat amb aquest valor d'abundor es troba el sentit augmentatiu, ponderatiu o intensiu que contreu en paraules com *aspinada* (Camporrells), *ditada*, *arcadas* (zones A, B i C), *arcades* (zona D), *boirada*, *cubertada* (Estopanyà), *coçada* 'guitza' (Castellonroi), *flamarada*, *filada* (zona C), *llaçada*, *papada*, *pertxada* 'porxada' (zones C i D), *riuada* (Sant Esteve, zones C i D), *riada*, *regalada* 'vall' (El Torricó, Tamarit, Algaió), *torçonada* 'torçada' (Sant Esteve), *txovada* (Tamarit).
- Contingut de la base nominal o quantitat de matèria que hi cap en ella: *bocada*, *bocanada*, *calderada*, *fornada*, *manada*, *çarpada*, *falcada* (Estopanyà, Castellonroi), *palada*, *carretonada* (zones B, C i D), *remolcada*, *carretada*.
- Duració o període de temps: *maitinada*, *mesdiada*, *misdiada* (Sant Esteve, Valldeu, Natxà), *tardada*, *semanada*, *sanmiguclada*, *sanmiguclada* (zona D), *quartada* (zona D), *txornada*.

b) Idea d'acció, de la qual s'originen aquests sentits:

- Cop que es dona amb el primitiu o que es rep amb ell: *cantalada*, *cllatellada* (zones C i D), *codada*, *cornada*, *costaçada* (zones A i B), *costellada*, *cutxillada*, *culada*, *garrotada*, *manotada*, *mallada*, *patada*, *pedrada*, *pilotada*, *punyada*, *rollicada* (zones A i B), *totxada*, *tormada* (zona D).
- Moviment que es fa amb la base lèxica: *cabeçada*, *cabotada* (Sant Esteve, zones C i D).
- Acció pròpia d'algú: *animalada*, *burrada*, *trastada*, *tocinada*, *guarrada*, *marranada*.

c) Ensem amb els valors esmentats, aquest sufix pot aportar-ne d'altres, sempre relacionats amb allò que designa la base lèxica: matèria amb què s'ha fet el pri-

⁹ També hem localitzat l'ús d'aquest substantiu per a indicar abundància de qualsevol cosa que no sigui *palla*, en expressions del tipus *Ny'hèva una pallada de crios* 'hi havia un munt de nens'.

mitiu, forma semblant a la que denota, lloc on es troba, etc. Així ho podem comprovar a *alada*, *tortada* 'pastís', *vinada*,¹⁰ *rabada* (Calassanç), *pllomada* (Camporrells, Castellonroi), *marinada*, *garbinada* (El Torricó).

d) La mateixa significació que el primitiu té *motada*, que conviu amb *mote* (zones A i B), *mot* (Sant Esteve, zones C i D).

2.1.1.3. *-aga* (< -AGA). Aquest és el sufix que utilitza el basc per a anomenar conjunt de plantes i arbres o bé plantes aïllades (ROHLFS 1988: 126; ALVAR 1953: 258). Els exemples atestats a la Llitera només refereixen la planta: *bolomaga*, *estxelagra* (zones A, B i C, Tamarit, Estopanyà, Camporrells, El Campell, Baells, Natxà), *astxelagra* (Albelda, Castellonroi, Valldeïllou),¹¹ *artxelaga* (El Torricó, Algaió), *viraga*, *vidaga* (Tamarit, El Torricó).

2.1.1.4. *-aina*, *-anya*. Dues etimologies es poden proposar per a aquest sufix:

a) -AGĬNE. Posseeix dos resultats femenins: l'aragonès *-aina*, que es troba a *borraina* 'borratja' (Sant Esteve),¹² i el català *-anya* (GIRALT 1997: 201), que es manté a *borranya* (Calassanç, zones C i D), *çafranya*.

b) -ANĚA.¹³ Aquesta solució femenina presenta dues variants: *-aina* (zones A i B), localitzat a *peaina* (< PEDANĚA), *peraina* (Calassanç), *fogaina* (< FOCANĚA)¹⁴ i *paniçaina*, una solució que és fruit de l'evolució irregular del sufix, amb metàtesi en el grup -NY- (ALVAR 1953: 260), i *-anya* (zones C i D), que apareix a *peanya*, *peranya* (Baells), *foganya* i *foanya* (Estopanyà), amb un desenrotllament fonètic normal.

2.1.1.5. *-aire* (< -ATORE).¹⁵ És un sufix de molt poca productivitat. Forma noms d'ofici amb un cert sentit despectiu: *pelaide* (zones A, B i C, Estopanyà, Albelda, Valldeïllou), *peraire* (zona D), *drapaire* (Camporrells, Castellonroi, El Torricó, Sant Esteve), *quinquillaire* (zones C i D), *tocinaire*, *caragolaire* (zones C i D), *cargolaire* (Sant Esteve, zona C), *txatarraire* (zones C i D).

2.1.1.6. *-aje* (< -ATĬCU). Aquest element, d'origen provençal i amb solució fonètica castellana, només apareix en manlleus amb sentit col·lectiu i pejoratiu alhora: *pellaje*, *ramaje*.

2.1.1.7. *-al* (< -ALE). Servia per a la formació d'adjectius, molts dels quals han estat substantivats com a conseqüència de la desaparició del nom primitiu (ROHLFS

¹⁰ Segons BUESA (1989: 128-129), es veu també cert sentit pejoratiu, com a *solada*.

¹¹ Amb desenvolupament d'una vibrant en el sufix, pròpia dels parlars col·loquials (DECat, s. v. *argelaga*).

¹² Com pot comprovar-se, s'utilitzà ja en llatí per a la creació de noms de plantes (ROHLFS 1988: 126).

¹³ En llatí servia per a la creació d'adjectius de pertinença (MOLL 1952: 269).

¹⁴ En el cas de *fogaina*, mot propi del català dialectal, indica MOLL (1952: 269) que s'ha produït una adaptació del resultat etimològic català *foganya* al sufix *-aina* (< -AGĬNE).

¹⁵ Segurament és un provençalisme (ALVAR 1953: 265; MOLL 1952: 277).

1988: 136-137). Actualment presenta idèntics valors en català, castellà, aragonès i gascó (ALVAR 1953: 258-259), i són els següents:

a) Connexament amb l'ús llatí, expressa relacions de qualitat, semblança, pertinença, utilitat, etc., amb la base lèxica:¹⁶ *corral*, *cabeçal* (zones A, B i C), *capçal* (El Torricó, Camporrells, Castellonroi), *camal*, *morral*, *peals* (zones A i B, Baells), *pitral* (zones A, B i C), *primal*, *primala*, *puial*, *quixal* (Sant Esteve, Calassanç, zones C i D), *ramal*, *çagal* (zones A i B), *cuixal* (zona D), *concejat*, *dental* (zones A i B), *didal*, *eral* 'garbell' (Açanui), *frontal*, *neal* (zones A, B i C, Tamarit, Albelda, Estopanyà), *nial* (Camporrells, Castellonroi, El Campell, Valldellou, Baells, Natxà), *nidal* (El Torricó, Algaió), *novenal* (zones C i D), *orinal*, *ojal*, *panyal*, *puntal*, *temporal*, *tuçal*.¹⁷ De vegades pot aportar ensems un sentit augmentatiu: *cantal*, *esponal*, *asponal* (Albelda, Castellonroi, Algaió), *txarcal*.

b) Posseeix valor locatiu i indica el lloc on hi ha el primitiu: *amellerat* (zona C, Tamarit, El Torricó, Albelda, El Campell), *carrascal* (zones A i B), *campanal*, *barçal* (zona C), *regal*, *bancal*. En molts casos té un sentit d'abundància: *arenal*, *fangutxal* (Sant Esteve), *fangueral* (Estopanyà, El Campell), *fangaral* (zona C), *fangal* (zones A i B), *maturral*, *pedregal*.

2.1.1.8. *-all/-alla* (< -ACŪLU). Forma substantius en els quals expressa la idea de conjunt: *menudall* (Sant Esteve, Calassanç, zones C i D), *canalla* (zona D).

També hi ha alguns derivats on el valor del sufix ha desaparegut completament: *badall*, *gargall* (zones A i B, Tamarit, El Torricó), *rogall* (MOLL 1952: 266), *arnall*, *ciringall* 'parrac' (Açanui, Sant Esteve), *ceringall* (Açanui, Sant Esteve), *txiringall* (Castellonroi), *ringall* (Albelda), *ferringall* (Estopanyà).¹⁸

2.1.1.9. *-am* (< -AMINE).¹⁹ Aquest sufix constituïa ja en llatí noms abstractes derivats de verbs; posteriorment es va adherir a bases substantives amb un sentit col·lectiu molt accentuat. Actualment, la seva fecunditat és nul·la; els exemples enregistrats són *fullam*, *volatam* (zones C i D).

2.1.1.10. *-ano*, *-an*, *-à/-ana* (< -ANU, -ANA). Com a element no categoritzador, s'atesta en formacions lexicalitzades amb un cert sentit de pertinença, semblança, origen o un altre tipus de relació amb la base lèxica, malgrat que no sempre s'observa amb nitidesa: *cabeçana* (zones A, B i C), *escapçanes* (zona D), *capçanes* (Tamarit, El Torricó, Castellonroi), *solano* (zones A i B), *solana*, *canana* (zones C i D), *totxana*

¹⁶ Podem incloure aquí el derivat *devantal* (amb la variant *llevantal* a la zona C), creat sobre l'adverbi *devant*.

¹⁷ En aquest cas, BUESA (1989: 123) observa un cert valor amplificador.

¹⁸ Aquests cinc darrers mots que assenyalen procedeixen, com el castellà *cirigallo*, del mot *LACERĪCŪLU > *cerello*, *ci-re-lo*, que posteriorment es va creuar amb *pingallo* (el qual sí presenta el sufix -ACŪLU > -allo), per donar finalment *ciringallo*, amb totes les seves variants (DCECH, s. v. *lacerar*).

¹⁹ És un sufix característic del català (MOLL 1952: 269; ROHLFS 1988: 129); també s'atesten exemples en benasquès (SAURA 1996-1997: 165).

'totxo' (zona C), *tresmontana*, *barana* (Sant Esteve, zones C i D), *escolano* (zones A i B), *escolà* (Sant Esteve, zones C i D), *regano* 'regadiu' (Calassanç); amb un matis diminutiu apareix a *perdigana* i amb sentit despectiu a *matutan* 'neci', *pantigana* (zones A i B), *pantigana* (zones C i D). I s'ha afegit a una base preromànica en el cas de *mardano* (zones A i B), *mardà* (zones C i D), *marrà* (zona D).

En aquesta comarca hi ha tres variants masculines per al mateix sufix llatí: *-ano* és la forma castellanoaragonesa, molt utilitzada a les zones A i B (gairebé mai a les zones C i D); *-an*, resultat apocopat que presenta un nombre escàs d'ocurrències; i la forma catalana *-à*, que posseeix el grup d'exemples més significatiu a les zones C i D.

2.1.1.11. *-ar* (< -ARE). Aquest sufix sembla haver estat a l'origen una variant del llatí *-ALE* (> *al*), amb la funció de constituir adjectius de pertinença (MOLL 1952: 271; ALVAR 1953: 261-262; ROHLFS 1988: 122). Aporta aquests valors semàntics:

a) Relació o semblança amb la base lèxica: *palmar*, *paumar* (Castellonroi), *collar*, *solar*, *faldars*.

b) Valor locatiu: *conillar* (zones B, C i D), *conejar* (zona A), *fosar*, *salinar*, *colomar* (zona D), *espallar* (Sant Esteve), *espanllar* (Calassanç), *palomar* (zones A, B i C).²⁰ Quan indica el lloc on hi ha un determinat vegetal, generalment té un sentit d'abundor: *oliviar* (zones A, B i C, Tamarit, Estopanyà, Camporrells, El Campell, Natxà), *aulivar* (Albelda, Castellonroi, Valldellou, Algaió), *sisallar* (zones A i B), *cannar* (zones A i B), *canyar* (zona A, El Torricó, Albelda, Algaió), *pinar*, *txuncar* (Açanui, Calassanç, zones A, C i D), *txoncar* (Sant Esteve), *trumfar*, *melonar*, *estxelagrar* (zones A, B i C, Tamarit, Estopanyà, Castellonroi, Camporrells, El Campell), *amellerar* (Sant Esteve, Camporrells, Castellonroi), *amecllerar* (Estopanyà), *armellerar* (Açanui), *armenllerar* (Calassanç), *coscollar* (zona D), *aucinar* (Camporrells, El Campell, Valldellou, Natxà), *olcinar* (zones A, B i C, Tamarit, El Torricó, Albelda, Estopanyà, Castellonroi), *siscar* (zones C i D).

2.1.1.12. *-ari*, *-àrio/-ària* (< -ARĪU, -ARĪA). És una forma culta que correspon al resultat popular *-èr*, *-èro*. Els parlars lliterans tenen dues solucions masculines, *-ari* (catalana) i *-àrio* (castellanoaragonesa), i la femenina *-ària*. La forma del masculí apocopada es troba a tota la comarca, malgrat aparèixer també la variant no apocopada a les zones A i B per influència del castellà. Els seus valors són aquests:

a) Constitueix noms d'ofici: *boticari*, *boticàrio*, *boticària*, *notari*, *notàrio*, *notària*, *secretari*, *secretàrio*, *secretària*.

b) També noms abstractes amb el sufix femení: *llumbrària* (zones A i B), *lluminària*, *contrària*.

²⁰ A *bestiar* adopta només un significat col·lectiu.

c) Locatiu: *sagrari, sagrario, confesonari, confesonario, confesonaria* (Sant Esteve), *seminari, seminario, escenari, escenario*.

d) Indica pertinença a *diari, diario, rosari, rosario, calandari, calendario, horari, horario*.

2.1.1.13. *-at, -au* (< -ATU). Variant masculina del sufix *-ada*, molt menys productiva. Assenyala, d'una banda, la quantitat que d'alguna cosa hi cap en allò que indica el primitiu: *braçat, çarpàt*. D'altra, mostra relació o semblança amb la base lèxica i en ocasions aporta un matis de conjunt: *terrat* (zones A, B i C, Tamarit, El Torricó, El Campell, Algaió), *alcantarillat, bandat* 'llanda del carro' (Sant Esteve, zones C i D), *bandau* (zona A, Açaui, Calassanç), *banat* (Peralta), *codonyat* (zones C i D), *forrellat* (zones C i D), *forrellau* 'forrellat' (Calassanç), *matxembrat* (zones A, B i C), *matximbrat* (zona D), *serrat* (zona D), *taulat* (Tamarit), *tablau* (zones A i B), *ramat, ramada, enreixat, arbolat, calçat* (Estopanyà, Castellonroi), *teulat* (Calassanç, Albelda, Estopanyà, Camporrells, Castellonroi, Baells, Valldeu, Natxà).

2.1.1.14. *-enyo/-enya* (< -ĬGNU). Forma substantius indicant la matèria amb la qual ha estat feta una cosa: *barrenyo, espartenya, aspartenya* (Albelda, Valldeu),²¹ *farrrenya* 'ferreny' (El Torricó), *pedrenya* 'pedrenyera'.

2.1.1.15. *-èr, -èro/-èra* (< -ARĬU, -ARĬA). És un sufix extraordinàriament productiu als parlars de la Llitera. Segons indica ALVAR (1953: 262-263), en llatí posseïa un valor adjectiu, malgrat que ja es va utilitzar per a formar substantius; per això són molts els noms genèrics constituïts amb aquest element.²²

Des d'una perspectiva formal, cal dir que el sufix *-ARĬU* té a la comarca dues variants masculines, amb una distribució geogràfica ben delimitada: la solució catalana *-èr* és la que s'empra generalment a Sant Esteve, Calassanç i a les zones C i D, mentre que a Açaui i Alins predomina el resultat castellanoaragonès *-èro*.²³ Això no impedeix, però, que en uns punts i altres apareguin vocables amb la variant que no els caracteritza. Els valors semàntics amb els quals es manifesta a les modalitats lli-teranes són aquests:

a) Crea noms d'ofici: *banquèr, banquèro, barbèr, barbèro, bovèr, bovèro, çabatèr* (Sant Esteve, Calassanç, zones C i D), *çabatèro* (Açaui), *çapatèro* (zona A), *campanèr, campanèro, canterèr, canterèro, carbonèr, carbonèro, carnicèr, carnicèro, carpintèr* (Sant Esteve, Calassanç), *carpintèro* (zones A i B), *fustèr* (zones C i D), *carretèr, carretèro, cartèr, cartèro, casèra, cerrallèr* (Sant Esteve, zones C i D), *cocinèr* (Sant Esteve, Calassanç, zo-

²¹ S'ha de tenir en compte que en aquests dos casos s'ha produït una lexicalització, perquè *barrenyo* s'utilitza per a anomenar recipients semblants de qualsevol material i l'*espartenya* ja no ha de ser necessàriament d'*espart*.

²² MORREALE (1963-1964: 235) afirma que és un morfema corrent en totes les èpoques, molt productiu en el període d'origens de les llengües romàniques i predilecte dels parlars populars.

²³ Prou semblant és la situació en algunes zones de la Ribagorça (HAENSCH 1960: 60 i 1962: 83; QUINTANA 1993: 283-284).

na C), *cocinèro* (zona A, Açaui), *cunyèr* (zona D), *coltxonèr*, *coltxonèro*, *crabèr*, *crabèro*, *cubèr* (Sant Esteve, Tamarit, El Torricó, Albelda, Camporrells, El Campell), *farrèr*, *farrèro*, *fontanèr*, *fontanèro*, *fornèr* (zones C i D), *fornèro* (zona A, Açaui), *fosèr* (Albelda, Estopanyà, Camporrells, Castellonroi, El Campell), *fosèro* (Açaui), *lucèro* (zones A i B), *llumèr* (zones C i D), *llumèro* (Tamarit, El Torricó, Albelda, Castellonroi, Camporrells, Natxà, Algaió), *molinèr*, *molinèro*, *mondonguèra*, *matalasèr* (Castellonroi), *pollèro* (zones A i B), *pollèr* (zones C i D), *portèr*, *portèro*, *ratèr*, *ratèro*, *recadèr*, *recadèro*, *tiendèr* (zones A i B), *txatarrèr*, *txatarrèro*, *txoièr* (zones C i D), *joièro* (zones A i B), *txornalèr*, *txornalèro*, *vaquèr*, *vaquèro*.

b) Constitueix noms d'arbres i plantes: *albergèr* (Sant Esteve, Calassanç), *albergèro* (zona A, Açaui), *albericoquèr* (zona C), *albricoquèr* (Tamarit, El Torricó, Algaió, Albelda, Estopanyà), *arbrecoquèr* (Castellonroi, Valldeu), *arbricoquèr* (Natxà, Baells, Camporrells, El Campell), *alcartxofèra* (Tamarit, El Torricó), *amecllèra* (Estopanyà), *amellèr* (Valldeu), *amellèra* (Sant Esteve, zona C, Tamarit, El Torricó, Albelda, Camporrells, Castellonroi, El Campell, Baells, Natxà, Algaió), *armenllèra* (Calassanç), *armellèra* (Açaui), *anouèr* (Sant Esteve, Tamarit, El Torricó, Albelda, Algaió), *avellanèra* (zones A, B i C), *avellanèr* (zona D), *barcèra* (Sant Esteve, Estopanyà), *cartxofèra* (Peralta, zona D), *cirecèra* (zones A, B i C), *cirerèr* (zona D), *castanyèra* (zones A i B), *castanyèr* (zones C i D), *claudièra* (zones A i B), *codonyèr*, *codonyèra* (zona A, Açaui), *escartxofèra* (Castellonroi, Camporrells, Valldeu), *esparraguèra*, *esparriguèra* (Natxà), *figuèra*, *gartxofèra* (zones A i B, Gavasa), *garrovèra* (zones A i B), *garravèra* (zones C i D), *garrofèr* (zones C i D), *garrofèra* (zona A, Açaui, Calassanç), *jinjolèr* (Sant Esteve), *txintxolèr* (zones C i D), *txintxolèro* (Açaui), *txintxolèra* (Açaui, Calassanç), *llironèr*, *llironèro*, *malacatonèr* (Sant Esteve), *malacatonèro* (zona A, Açaui), *mangranèra*, *mangranèr* (Camporrells), *mançanèra*, *morèra*, *naranjèr*, *naranjèro*, *olivèra* (zones A, B i C), *olivèr* (Tamarit, El Torricó, Estopanyà, Camporrells, El Campell, Natxà), *aulivèr* (Castellonroi, Albelda, Valldeu, Algaió), *noguèr* (Camporrells, Castellonroi, El Campell, Valldeu, Natxà), *noguèro* (Açaui), *nuguèr* (zona C, Calassanç, Estopanyà, Baells, Camporrells, Castellonroi, El Campell, Valldeu, Natxà), *perèra*, *perèr* (Albelda, Castellonroi, Valldeu), *platanèr*, *platanèro* (Açaui), *presequèr* (zona D), *presiguèr* (Calassanç, zona C), *prunèra* (Calassanç, zones C i D), *sauquèr* (Sant Esteve), *sabuquèr* (Camporrells, El Campell), *sabuquèra* (Açaui, Calassanç), *rosèra* (zones A i B), *rosèr* (zones C i D), *tomatèr* (Sant Esteve, zones C i D), *tomatèra* (zones A i B).

c) Sentit locatiu, ja que assenyala el lloc on és o es guarda allò que denota la base o el lloc per on passa: *aigiüèra* (zona D), *arnèr*, *arnèro*, *avispèr*, *avispèro*, *femèr*, *femèro*, *fiemèra* (Açaui), *cabanèra*, *culèra*, *cabecèra* (zones A i B), *capcinèra* (zona D), *cuixinèra* (zones C i D), *canalèra*, *conillèra* (Castellonroi), *fanguèra* (Camporrells), *farinèra*, *foguèra* (zones A i B), *fuguèra* (zones C i D), *forniguèr*, *furniguèr* (Camporrells), *forniguèro*, *gallinèr*, *gallinèro*, *garbèra*, *garbonèra* (Castellonroi), *gasolinèra*, *gatèra*, *gosèra* (Estopanyà), *granèr*, *granèro*, *llenyèr* (El Torricó, Estopanyà), *llenyèro* (zona A, Açaui), *pallèr* (zona A, Sant Esteve, Calassanç, Albelda, Camporrells, zona C), *pallèro* (zona A, Açaui), *pallèra* (Tamarit, El Torricó, Algaió, Castellonroi, Valldeu, El

Campell, Baells), *pedrèra* (zona D), *pllantèr*, *pllantèro*, *puçdrimèr* (Sant Esteve, zones C i D), *txesèra* (zones A, B i C). Com a conseqüència de l'accepció locativa, significa també 'conjunt de l'objecte citat per la base lèxica' en la majoria dels exemples.

d) Del valor col·lectiu procedeix el sentit augmentatiu o intensiu que s'apercep a *airèra*, *calbèra*, *poleguèra*, *rodilèra* (Sant Esteve, Tamarit), *rodillèra* (Açanui, Calassanç, Camporrells), *ventolèra*, *urmèra* 'omeda' (Sant Esteve), *canyèr* (Tamarit, El Campell, Baells, Natxà), *canèr* (zona C, Estopanyà, Camporrells, Castellonroi, Vall-dellou), *arbolèra*, *txopèra* 'pollancreda', *cabellèra*.

e) Significat instrumental, perquè assenyala el recipient destinat a contenir el que designa el nom originari: *açucarèro* (zones A i B), *brasèr*, *brasèro*, *citèra* (Sant Esteve, zones C i D), *caleixèra* (zones C i D), *cartutxèra*, *panèra*, *sopèra*, *tiçonèra* (zones A i B), *vinagrèras* (zones A, B i C), *çabonèra* (zones B, C i D), *jabonèra* (zona A), *frutèr*, *frutèro*, *fruitèr* (Castellonroi), *fruitèra* (Castellonroi), *salèro* (zones A i B), *salèr* (zones C i D), *servilletèro*, *tovallèro* (zones A i B), *monedèro*, *cenicèro*, *ceudrèr* (zona D), *cutxarèro* (zones A i B), *cutxerèro* (Açanui), *candelèro* (Estopanyà), *codèr* 'canut, beina' (El Torricó), *cudèr* (Albelda), *pastèra*, *pernèra* (zones A, B i C, Tamarit), *pllatèr* (zona C), *pllatèro* (Açanui), *çucrèr* (El Campell), *çucrèra* (zones C i D), *sudèra* (zones A, B i C), *suguèra* (Albelda, Camporrells, Vall-dellou, Natxà).

f) Forma també noms que indiquen on es col·loca o se situa allò que expressa la base lèxica: *barbillèra*, *collèra*, *manèr* (Sant Esteve, Calassanç), *manèro* (zona A, Açanui), *pitèra* (zona D), *ullèras* (Calassanç, zona C), *ullères* (zona D), *crabonèra*, *galtèras* (zona C), *galtères* (zona D), *gaitèras* (zona A, Açanui), *papèras* (zones A, B i C), *papères* (zona D).

g) En altres ocasions només mostra la idea de pertinència, semblança o qual-sevol altra relacionada amb la base: *crestellèra* (zones C i D), *crestillèra* 'crinera' (Estopanyà), *pedrèr*, *guièr* (Albelda, Estopanyà, El Campell), *llomèra* 'viga mare' (zona C, Tamarit, El Torricó, Albelda, Camporrells, El Campell), *llumèra* (Estopanyà, Castellonroi), *masèro* (Sant Esteve), *pllumèro*, *bavèro*, *unyèro* (zones A i B), *frontèra* 'façana', *faldriquèra* 'butxaca' (zones A, B i C), *mollèra* (Sant Esteve, Tamarit, Camporrells, Castellonroi), *manguèra*; en aquest sentit, són especialment interessants els noms d'animals, com *sangonèra* (zones B, C i D), *sisallèr* 'ocell que viu entre els siscalls' (Sant Esteve), *canyapitèr* 'ocell que viu als canyissers' (Sant Esteve), *crabèr* 'cabrer', *crabèro*, *farrèr* 'libèl·lula' (Calassanç), *ropèro* 'dragó' (Açanui).

h) Algunes paraules formades amb aquest sufix han substituït el primitiu: *ansèra* 'ansa', *pitralèra* 'pitral' (Tamarit, El Torricó), *ringllèra* 'reng' (zones A i B), *ringuèra* (zona C). Pel que fa a *txuminèra* 'xemeneia' (zones A i B), *txumenèra* (Tamarit, El Torricó, El Campell, Algaió), la presència del sufix *-èra* s'haurà d'explicar per analogia amb els nombrosos mots que el posseeixen.

2.1.1.16. *-í*, *-ín*, *-ino/-ina* (< *-ĩNU*). Aquest sufix assenyala una relació de semblança amb la base lèxica, que encara conserven alguns substantius com *alberquina* 'arbecuina', *llatacins* 'lletsó' (zones A i B), *faixina* 'garbera' (Açanui), *padrí* (zona D),

padrino (zones A, B i C), *padrina*, *pollí* (zones C i D), *pollino* (zones A i B),²⁴ *balancín* (zones A i B), *balancí* (zones C i D), *bencina* (zones B, C i D), *cagarrina*.

2.1.1.17. *-ia* (< -IA). Indica l'establiment del qual és propietari o encarregat l'individu designat per la base nominal: *abadia*, *barberia*, *cantereria*, *carpinteria*, *farrereria*, *ferreteria*, *fruiteria* (Castellonroi), *fruteria*, *çabateria* (zones B, C i D), *çapateria* (zona A), *carniceria*, *joieria* (zones A i B), *llibreria*, *panaderia* (zones A i B), *pasteleria*, *pasticeria* (zones C i D), *peluqueria*, *relojeria* (zones A i B), *relotxeria* (zones C i D), *rellotxeria* (Albelda, Tamarit), *sacristia*, *sastreria*, *tejeria* (zona A, Sant Esteve, Açaui), *teuleria* (Calassanç, zones C i D), *txeseria* (Sant Esteve, zona D), *txoieria* (zona D).

2.1.1.18. *-iç*, *-iço/-iça* (< -ĪČŪ). A l'origen va ser un sufix adjectivador en paraules que després es van substantivar amb el significat de pertinença, semblança o relació amb la base lèxica (MOLL 1952: 283). El masculí té dues variants formals: *-iç* és general i *-iço* només apareix a les zones A i B (especialment a la zona A). Els exemples recollits són *caltriças* 'cartrisses' (zones A, B i C), *caltrices* (Tamarit, El Torricó, Albelda, El Campell, Baells), *cartrices* (Estopanyà, Camporrells, Castellonroi, Valldeu), *escartrices* (Natxà), *alcaltrices* (Algaió), *canyič* (zones C i D), *canyiço* (zones A i B), *quartiço* 'esquella gran' (zona A, Açaui, Calassanç), *quartiç* (zona C), *graniço* (zones A, B i C), *graniç* (zona D), *polliço* (zones A i B), *polliç* (zones C i D), *rolliço* 'còdol' (zona A, Açaui), *rolliç* (Sant Esteve, Calassanç), *pellica*, *callariç* 'carreró' (zona C, Castellonroi), *calleriç* (Sant Esteve, Tamarit, El Torricó, Albelda, Estopanyà, Camporrells, El Campell), *calliço* (zona A, Açaui), *calliç* (zona D), *grapiços* 'pallús' (zones A, B i C), *escobiç* 'ginesta' (zones A i B), *borniço* 'lluc' (zona A, Açaui), *borniç* (Sant Esteve, Calassanç, zona C), *paniço* (zones A i B), *paniç* (zones C i D). En molts casos aporta matisos diminutius, augmentatius o despectius; a més, bona part d'aquestes formacions estan lexicalitzades.²⁵

2.1.1.19. *-iga* (< -ĪCA). Sufix d'origen celta, que només s'atesta a EXŪRTICA > *ixordiga* (zones A, B i C, Estopanyà, Castellonroi, El Campell, Natxà), *eixordiga* (zones A, B i C, Baells), *aixordiga* (Albelda, Castellonroi, Camporrells, El Campell, Natxà, Valldeu, Algaió), *xordiga* (Tamarit, El Torricó).

2.1.1.20. *-il* (< -ĪLE). Té valor locatiu a *medianil* 'espai entre dues cases' (zones A, B i C), *fogaril* 'fogar' i en altres creacions fossilitzades, com *branquil* 'llindar', *banquil* (zones A i B), *cubil* 'cau', *borguil* 'paller' (zones A, B i C, Estopanyà, Camporrells), *cabanil* 'carreró del bestiar' (Tamarit), *regatil* 'regató', *rodil* 'rodera' (Sant Esteve, Albelda). En el cas de *pernil* indica pertinença.²⁶

2.1.1.21. *-ista*, *-iste* (< -ĪSTA). Expressa ofici, ocupació o professió, encara que és un sufix poc fecund a la Llitera: *qüentista*, *qüentiste*, *dentista*, *dentiste*, *deportista*, *de-*

²⁴ Del llatí PULLUS, pres en el sentit general de 'cria de qualsevol animal' (DCECH, s. v. *pollo*).

²⁵ Els resultats *hortalícia* (zona D) i *regalícia* són probablement conseqüència de l'analogia amb el sufix *-ícia*, el qual forma abstractes de qualitat.

²⁶ Es tracta d'un aragonesisme introduït en terres catalanes, molt present al sud de Catalunya i al País Valencià (COLÓN 1989: 152).

portiste, juerguista, juerguiste, modista, oculista, oculiste, periodista, periodiste, retratista, retratiste, artista, artiste, taxista, taxiste, etc. Com podem observar, són dues les variants que es localitzen: d'una banda, *-ista*, forma general invariable per al masculí i el femení; d'altra, *-iste*, només usada a la zona D i aplicada tan sols al masculí, de manera que s'aconsegueix així la distinció genèrica que *-ista* no permet d'una forma autònoma (GIRALT 1998: 33-34).²⁷

2.1.1.22. *-òc/-òca, -ueco/-ueca* (< *-ŏCCU).²⁸ Sufix que indica relació amb el substantiu primitiu, malgrat que hi ha mots en què la lexicalització no permet determinar quin és: *milòca* (zona C, Estopanyà, Castellonroi, Camporrells, El Torricó, Baells), *millòca* (zona D), *tarròc* 'terròs', *batxòca*, *marrueco* 'mussol de l'ull' (Sant Esteve), *barrueco* (Sant Esteve), *çamueca* (zones A i B).²⁹ Comprovem que el resultat generalitzat és el català *-òc* i que a les zones A i B apareixen alguns exemples amb la diftongació castellanoaragonesa.

2.1.1.23. *-oll/-olla* (< -ŭĈŬLU). Aquest sufix s'aplica a radicals nominals per indicar relació amb la base a partir d'una semblança o del material amb què s'ha elaborat la nova realitat: *manoll* (zones B, C i D) *ferroll* 'forrellat' (zones A i B), *farrolla* 'paleta' (Sant Esteve, Calassanç, zones C i D), *pecigolles* (El Torricó, Castellonroi), *cadolla*; a més, encara es palesa un matis minoratiu en alguns casos.

2.1.1.24. *-sca* (< *-SKU). El seu origen ha estat molt debatut, perquè tradicionalment s'ha considerat lligur, teoria que rebutgen els qui creuen que és de procedència basca (cf. ALVAR 1953: 279-280; LAPESA 1986: 15 i 31). Només s'atesten a la Llitera els exemples *barrusca* 'rapa', *ternasco* i *carrasca*, mots que avui es consideren primitius.

2.1.1.25. *-um* (< -ŪMEN). Amb valor col·lectiu: *vacum* (Tamarit).

2.1.2. Adjectius derivats d'adjectius

2.1.2.1. *-at/-ada*. El trobem a la formació parasintètica *anegrillat*, on indica aproximament a la propietat referida per l'adjectiu primitiu.

2.1.2.2. *-al*. Forma adjectius amb un sentit aproximatiu: *comunal, vecinal, bllançal*.

2.1.2.3. *-enco, -enc/-enca*. Sembla ser un sufix d'origen germànic; concretament procedeix del franc *-ING* (ROHLFS 1988: 144). El masculí posseeix dos resultats: *-enco*³⁰ s'usa a les zones A i B, mentre que *-enc* s'empra a les zones C i D. Expressa semblança o participació de la qualitat assenyalada per la base: *açulenco* (zones A i B), *amarillenco* (zones A i B), *groguec* (zones C i D), *primerenca*.

²⁷ Sobre la presència del sufix *-iste* en el català occidental, *vid.* CASANOVA (1984: 259-265).

²⁸ D'origen possiblement ibèric (ALVAR 1953: 276; ROHLFS 1988: 155-156).

²⁹ Dins l'expressió *fèr sacar la çamueca* 'fer el beneit'.

³⁰ ALVAR (1953: 273) afirma que aquesta solució aragonesa sembla una formació tardana.

2.1.2.4. *-iç, -iço/-iça*. També indica aproximació: *primeriça, primiriça* (zona D).

2.1.2.5. *-isco/-isca* (< -ĪSCU). Aporta un significat d'aproximació: *roiisco~roisco* (zones A, B i C). A més, amb aquest mateix sentit el trobem als verbs *endormiscar* (Tamarit, El Torricó, Estopanyà, Camporrells, Natxà, Baells, zona C), *andormiscar* (Albelda, Castellonroi, Valldellou, El Campell). D'altra banda, cal comentar que el resultat català *-esca* constitueix el substantiu *gresca* (del qual deriva el verb *engrescar*), format ja en llatí (MOLL 1952: 286).

2.1.2.6. *-ós, -oso/-osa*. Valor intensiu presenta a *grandioso, grandió*s, i sentit d'aproximació a *bllanquinoso, bllanquinós*.

2.2. *Appreciatus*

Aquests morfemes derivatius constitueixen un grup especial dins de la sufixació, en general, i dins dels sufixos no categoritzadors, en particular, perquè no creen pròpiament una nova paraula a partir d'una altra ja existent, o sia no alteren els trets lèxics fonamentals de la base a la qual s'annexen.

Es tracta de sufixos que transmeten un contingut nocional minorador, augmentatiu o despectiu, de manera que el referent d'una formació apreciativa coincideix amb el de la base lèxica corresponent; no gensmenys, no són pocs els casos en què el valor genuí queda diluït per la incidència preponderant d'elements expressius o emocionals.

Destaquem, però, que hi ha casos en què s'ha produït una lexicalització: mitjançant l'addició d'un determinat sufix apreciatiu a una base lèxica s'ha format una paraula nova, el referent de la qual és una realitat diferent de la que designa el primitiu. Lògicament, com indica MONGE (1965: 137), el derivat en què s'ha donat l'especialització semàntica perd el caràcter apreciatiu o, almenys, minva.

Per estudiar els sufixos apreciatius dels parlars de la Llitera seguim la classificació tradicional semàntica en *diminutius*, *augmentatius* i *despectius*, malgrat que no sempre és fàcil destriar netament aquests valors, perquè hi ha ocasions en què aquests sentits s'interfereixen: el valor diminutiu i l'augmentatiu poden anar acompanyats de matisos despectius i al contrari; però hom només els descobreix a través del context i de l'entonació, generalment.

2.2.1. Diminutius

2.2.1.1. *-ell/-ella, -èll/-èlla*³¹ (< -ĪCŪLU). El caràcter diminutiu que aquest sufix tenia ja en llatí s'ha perdut després, com es comprova en les formacions lexicalitzades

³¹ Aquestes variants amb obertura vocàlica no es testimonien a Sant Esteve.

que hem aplegat (MOLL 1952: 283; ALVAR 1953: 271-272): *orella* (zones A, B i C, Tamarit, Estopanyà, El Campell, Baells), *aurella* (Albelda, Camporrells, Natxà, Castellonroi, Valldeïllou, Algaïó, El Torricó), *ovella* (zones B i C, Tamarit, El Torricó, Estopanyà), *auvella* (zona D), *güella* (zona A), *vincell* (Sant Esteve), *vincèll* (Açanui, Calassanç, zones A i C), *botella* (Sant Esteve, zona D), *botèlla* (Açanui, Calassanç, zones A i C), *parell*, *abella*, *abèlla* (Açanui). Hi ha mots, però, como *gavella* (Sant Esteve, zona D), *gavèlla* (Calassanç, zona C), *gavell* (Camporrells), *portell* (Sant Esteve, zona D), *portèll* (Açanui, Calassanç, zona C), *sarrell* 'serrell' (zona D), que mantenen un matís minoratiu.

2.2.1.2. *-et/-eta* (< -ÏTTU). Aquest sufix es desenvolupà en llatí vulgar per a formar diminutius afectuosos de noms propis de dona i adquirí gran força fins a esdevenir el més prolífic en català i en provençal (MOLL 1952: 288; ROHLFS 1988: 147).³² Segons GONZÁLEZ OLLÉ (1962: 145 i 191), també degué ésser el sufix diminutiu més freqüent de l'aragonès medieval fins a les darreries del segle XV, moment en què comença a ser substituït per *-ico*; de més del domini català, avui ocupa com a forma autòctona bona part de l'àrea septentrional de la regió aragonesa.³³ Es pot afegir a bases substantives, adjectives, verbals i adverbials:

a) Amb substantius sol tenir un valor diminutiu: *airet*, *barreta*, *boleta*, *bultet*, *ca-gadeta*, *carret*, *casqueta*, *cotxet*, *crabidet*, *dallonet*, *estelletas*, *estraleta*, *fontaneta*, *goset*, *granet*, *llopet*, *mixonet*, *molleta*, *pileta*, *pollet*, *pollinet*, *ramadeta*, *rascllet*, *someret*, *tinnet*, *ullet*, etc. De vegades es dilueix aquest valor de minoració i adopta un matís purament afectiu per la subjectivitat amb què es mira la realitat esmentada:³⁴ *El mocet d'Escolano s'ha casat pa maio*, *Diuen que e una moceta molt treballadora*, *Que caloreta mus fa estos dias!*, *Vòs una pasteta, nène?*, *E una coseta de no res*, *Només tus queda un meset de curso*, *En una semaneta s'haurà pasat tot*.

Valor absolutament afectiu és el que observem quan s'afegeix a noms propis (tant de persona com de lloc): *Tonyet*, *Antoniet*, *Ramonet*, *Juanet*, *Pedret*, *Santiagouet*, *Joseret*, *Francisquet*, *Manolet*, *Tomaseta*, *Marieta*, *Francisqueta*, *Ramoneta*, *Carmeta*, *Paqueta*, *Pepeta*, *Huesqueta*, etc.

³² GONZÁLEZ OLLÉ (1962: 296) afirma que podria ser d'origen celta o germànic.

³³ Dades sobre l'extensió d'aquest sufix i les seves variants en l'àmbit geogràfic aragonès les ofereix ENGUITA (1984: 234-236) en un treball realitzat a partir de l'ALEANR.

³⁴ Quant a la funció primordial dels diminutius, o sia el valor conceptual o el valor afectiu, existeixen defensors d'ambdós plantejaments. ALONSO (1982: 161-164) assenyala que en els diminutius predomina la funció subjectiva i emocional; MONGE (1965: 145) afirma que pot donar-se el cas que no hi hagi minoració de cap mena i que llavors el diminutiu serveixi exclusivament per a l'expressió de l'afectivitat: «La capacidad de expresar la actitud subjetiva es tan inherente a los diminutivos como la de significar el concepto objetivo de aminoración» (*vid.* també LÁZARO MORA 1976: 483 i ss.; MONTES 1972: 72). En canvi, ZULUAGA (1970: 33), COSERIU (1977: 169-170) i FERNÁNDEZ RAMÍREZ (1986: 191-192) indiquen que la funció bàsica i constant del diminutiu és la minoració i que els valors afectius són elements secundaris. Finalment, MONGE (1988: 138) revisa l'estat de la qüestió i conclueix que «al diminutivo le son inherentes tanto la expresión de la apreciación subjetiva como el significado nocional de aminoración»; d'aquesta manera modifica la idea defensada a l'estudi citat abans, on indicava que el tret inherent era l'expressió de l'afectivitat.

b) Amb adjectius, el valor també és afectiu: *Oi, que nèna més boniqueta que tinen!, Que n'e de dolentet esto nèn!, Ixo iaio ia èva grandet, A Marieta l'hai vist mòlt velle-ta, Que n'ha pasat de fred, lo pobret!, E txoveneta i primeta, Masa fiereta pa lo majo que e ell, etc.* En el cas de *txiquet, txiqueta*, es manté el significat de minoració; fins i tot a Sant Esteve són sinònims de *txico* (Açanui, Calassanç), *txic* (zona C), *petit* (zona D i català comú) i *pequeño* (castellà).

c) Amb participis posseeix igualment un sentit afectiu: *Me'l va dixar tot fregadet i ropllegadet.*

d) Quan apareix amb bases adverbials, s'observa alhora un caràcter afectiu i un matis ponderatiu: *Fèç-lo depriseta i bè, Despacieta i bònna lletra, Està mòlt cerqueta, Demà s'han de llevar prontet, etc.*

També són molts els exemples en què ha perdut el valor diminutiu; en aquests casos trobem formacions lexicalitzades. Succeeix amb mots com *barbeta, bragueta, canaleta* 'rabada', *carreta, candeleta* 'tombarella' (Sant Esteve, zona C, Tamarit, El Torricó, Albelda, Estopanyà, Camporrells, El Campell), *cabuceta* 'tombarella' (Açanui, Castellonroi), *cavallet, coqueta*³⁵ (Sant Esteve, zona C, Estopanyà, Baells, Natxà), *coralet* 'bitxo', *coroneta* 'coronell', *corraleta, cubet* 'bóta' (Sant Esteve), *cullereta* 'cap-gros', *cutxareta* (Açanui), *cuixinet* (zones C i D), *codeta* 'rabada' (Albelda), *txulleta* 'cansalada' (zones A i B), *txolleta* (zona D), *estisereta* 'tisoreta' (zones A, B i C), *estisoreta* (zona D), *astisoreta* (El Torricó, Algaió, Albelda, Castellonroi), *farinetas* (zones A, B i C), *farinetes* (zona D), *gallet* 'campaneta del coll', *lloceta* 'culler', *lluquet* 'tira de sofre', *montxetes* (zona D), *mosqueta, çoquet* 'soquet', *çoqueta* 'peüllà' (zones A i B),³⁶ *txubeta* 'jupa' (zona C, Baells, Valldellou, Natxà), etc. Hem d'assenyalar, però, que el grau de lexicalització no és igual en tots els casos; podem dir que, en general, quant més gran és la distància semàntica entre el que designa el primitiu i el derivat major és el grau de lexicalització i viceversa (ARNAL 1986: 70).³⁷

També tenim exemples en què l'ús del diminutiu permet resoldre una homínia: *judias* 'mongetes seques' i *judietas* 'mongetes tendres' (zones A, B i C); *tortilla* 'truita de patata' i *tortilleta* 'truita a la francesa'; *sardina* 'sardina salada' i *sardineta* 'sardina fresca'; *carbaça* 'carabassa' i *carbaceta* 'carabassó' (zones A, B i C).

Des d'una perspectiva formal, cal assenyalar que, quan la base lèxica acaba en -è ([-ê]), apareix la consonant infixada /-r-/: *café* > *caferet*, *Josè* > *Joseret*, *jersè* > *jerse-*

³⁵ Producte típic de la comarca que s'elabora durant la matança del porc: amb una pasta de farina, molla de pa, greix de porc, sucre, anís en gra i ametilles (o pinyons), es fan unes boles que després s'han de coure en aigua bullent. Es poden menjar crues, rostides o fregides'.

³⁶ A més, destacarem que hi ha formacions lexicalitzades que presenten un gènere gramatical diferent de la base lèxica, la qual cosa no succeeix gairebé mai quan es tracta de diminutius d'ús esporàdic; per exemple, a partir dels masculins *corral, gantxo, çòc*, s'han format els femenins *corraleta, gantxeta, çoqueta*, amb especialització semàntica.

³⁷ S'ha de tenir en compte, com indica MONGE (1965: 140), que el fenomen de la lexicalització és de gran complexitat; només es podrà saber amb seguretat si una paraula prové d'un diminutiu quan es conegui la seva història completa (ARNAL 1986: 70, n. 8).

ret, corsè > corseret. Aquest fenomen s'ha produït segurament per analogia amb totes aquelles paraules en les quals no s'articula la *-r* final en síl·laba tònica, perquè, naturalment, el so vibrant reapareix amb l'afegiment del sufix: *papèr > paperet, bovèr > boveret, farrèr > farreret, carrèr > carreret*, etc. Endemés, hi ha pocs exemples amb la variant masculina *-ete* i els que recollim són segurament manlleus castellans: *txupe-te, tajete* (zones A i C), *ojete, braçate, florete, colorete, juguete* (zones A i B), *patinete* (zones A i B).

2.2.1.3. *-í, -ín, -ino/-ina*. Sufix diminutiu d'extraordinària vitalitat en leonès i asturià, però no en els parlars de la Llitera. El trobem a *cargolina* (Sant Esteve, zona C), *caragolina* (Açanui, Calassanç, zones A, C i D), *ratolí* (zones B, C i D), *dragolí* (Castellonroi), *borreguí* (zones C i D), *neblina* (Tamarit, Camporrells), *nieblina* (Sant Esteve, El Torricó, Castellonroi, zona C), *neulina* (Açanui), *cebollino* (zones A, B i C), *engardaixina* 'sargantana' (zona A, Açanui, Calassanç, zona C, Natxà), *angardaixina* (Algaió), a més de *pollí, pollino, balancí, balancín, faixina, cagarrina*, esmentats abans (cf. 2.1.1.19); en general, són termes pràcticament lexicalitzats, que encara conserven cert matís de minoració. Molt més clara apareix la idea de disminució en el cas de *sinyalín, miquerrina, miquirrina, txiquirrin, txiquirrina*, amb un valor expressiu molt accentuat i intensificat mitjançant els increments *-err-, -irr-*. En canvi, el sentit diminutiu ha desaparegut completament a *cardelina* 'carderola', *tocino, cotxino, fuina, padrí, padrino* i *padrina*.

També es pot afegir a determinats antropònims on adopta un valor afectiu; són molt pocs els exemples aplegats: *Pilarín, Josefina, Teresina, Teresino, Manolín*.

Des d'un punt de vista formal, veiem que per al masculí s'utilitzen tres variants: la solució catalana *-í*, enregistrada a tota la comarca, principalment a les zones C i D; el resultat castellà *-ino*, usat a les zones A i B (poques vegades a les zones C i D), i el derivat castellà *-ín*, general per tota la comarca, però amb un nombre escàs d'exemples. Quant a aquesta darrera forma, direm que, si apareix amb un antropònim, pot ser igualment variant del femení (cf. *Pilarín, Manolín*).

2.2.1.4. *-ico, -ic³⁸/-ica* (< $\bar{i}CCU$). Es tracta d'un sufix d'origen incert; en general, hom ha parlat d'una ascendència germànica (ALVAR 1953: 270), possiblement celta, sobretot per tres raons: la presència de *-ik* a les dues vessants pirinenques, l'existència d'un diminutiu basc en *-ko* i la preponderància de l'element formatiu *-ico* a la zona dialectal aragonesa (GONZÁLEZ OLLÉ 1962: 321-324). Ha estat considerat el sufix característic del castellà d'Aragó per a la formació de diminutius, malgrat que només a partir de 1450 supera en freqüència el morfema derivatiu *-et*. Actualment és el sufix més estès per les províncies de Saragossa i Terol; també s'usa a Osca, encara que amb una proporció molt més baixa.³⁹ A la nostra comarca s'empra més el

³⁸ La solució *-ic* només s'enregistra en les zones C i D.

³⁹ ENGUITA (1984: 236-237) assenyala, a més, que el sufix s'usa per altres àrees romàniques (portuguès, gascó, sard, rètic i rumanès).

sufix *-et*, com en català, per la qual cosa són pocs els exemples que podem aportar: *senyorica*, *ventanico*, *senyorico*, *bonico*, *bonic* (zones C i D), *fredolic* (zones C i D), *fredolico* (zones A i B),⁴⁰ *fredolica*, *cascabelico*, *cantarica* (zones A i B), *acerico* 'coixinet' (zones A i B), *montxetes pilariques*.

2.2.1.5. *-ill*, *-illo/-illa*, *-ell/-ella*, *-èll/-èlla*, *-iello/-iella* (< -ĚLLU). Sufix diminutiu a l'origen, però d'escassa o nul·la activitat als parlars de la Llitera; la major part dels exemples atestats manté el valor de minoració, però lexicalitzat. Per tant, no té funció diminutiva, sinó diferencial, és a dir, marca l'oposició semàntica entre allò que designa la base lèxica i el derivat, amb l'expressió de diferents relacions (semblança, varietat petita d'alguna cosa, espècie diferent d'alguna cosa): *arquillo*, *bllanquilla*, *cançoncillos*, *canutillo* (zones A, B i C), *çapatillas* (Sant Esteve), *çapatilles* (Tamarit, El Torricó, Albelda, Estopanyà, El Campell), *cascarilla* (zones A i B), *cercillo* 'cèrcol' (zona A, Sant Esteve, Açaui), *cllavesillos* 'clavilles del jou' (zones A i B), *cotilla* (zones C i D), *enfancilla* 'falzilla' (Calassanç), *falcilla*, *estrebillo* 'teixell' (Sant Esteve, Albelda, El Torricó), *fusillo* 'fusell' (zones A, B i D), *fusill* (zona C), *gargantilla* (zones A, B i C), *garrotillo* 'diftèria' (Tamarit, El Torricó, Albelda, Castellonroi, zona C), *manguillo* 'mànega del segador' (zona A, Açaui, Estopanyà), *manilla* 'mànc de l'arada' (zona A, Açaui), *manoquilla* 'canell' (zones A i B), *mantilla* 'mantellina', *menudillo* 'segó fi' (zona A, Açaui, Calassanç), *novillo* 'vedell', *plantilla* (zones A i B), *pllantilla* (zones C i D), *parrillas* 'graelles' (zones A i B), *esparrillas* (zona C), *tercerilla* 'segó fi' (Sant Esteve, Calassanç, Tamarit, El Torricó, Estopanyà, Camporrells, El Campell, Baells, Natxa, zona C), *tombilla* 'calentador del llit', *txuville* 'cabdell' (zona A, Açaui, Sant Esteve).

Des d'una perspectiva formal, altra la solució castellana *-illo*, *-illa* (amb la variant apocopada *-ill* a les zones C i D), s'atesta el resultat català *-ell*, *ella* (*-èll*, *-èlla* a Açaui, Calassanç, zones A, C i D):⁴¹ *anell* (zona D), *anella* (zona D), *astella* (Sant Esteve, zona D), *astèlla* (Açaui, zona C), *cabdell* (zona D), *cabdèll* (zona C), *catèll* (Calassanç), *cadèll* (zones C i D), *cadell* (Sant Esteve), *canella* (zona D), *carretell* (zona D), *costella* (Sant Esteve, zona D), *costèlla* (zona C), *crivell* (zona D), *drapell* (Albelda), *esgambèll* 'escambell' (zona C), *esturnell* (Sant Esteve), *esturnèll* (Açaui, Calassanç, zones A, C i D), *femella* (Sant Esteve), *femèlla* (Calassanç, zones C i D), *fmèlla* (Algaió), *garrell* (Castellonroi), *martell* (Sant Esteve, zona D), *martèll* (zona C), *pitxèlla* (zona A, Açaui, Calassanç, zones C i D), *pitxella* (Sant Esteve), *porcell* (Estopanyà, Camporrells, El Campell), *portell* (Sant Esteve, zona D), *portèll* (Açaui, Calassanç, zona D), *ruguella* 'rosella' (zona D), *taulell* (Albelda, Camporrells), *taulèll* (zona C), *tavèlla* (Açaui, Calassanç, zones A, C i D), *tavella* (Sant Esteve), *txirèllas* (zona C), *txirèlles* (zona D),⁴² etc. Tenim a Calassanç la variant aragonesa

⁴⁰ Amb la variant *fredorico*.

⁴¹ A la zona A només hi ha uns pocs exemples femenins.

⁴² Recordem que en molts casos només pot parlar-se de sufix des d'un punt de vista diacrònic, perquè no existeix la base lèxica sobre la qual es formaren, com *castell*, *castèll*, *cadell*, *cadèll*, *martèll*, *martell*, *martiello*, *estremoncillo*, etc. (ARNAL 1986: 75).

-iello, -iella:⁴³ *arniella, astiella, cadiello, costiella, martiello* i el topònim *La Variciella*; a Açaui recollim la paraula *corrubiella* 'corretjola' i el topònim *Torreviella*; a Alins el mot *currudiella* 'corretjola', i a Sant Esteve els topònims *Pradiello* i *Padiello* (GIRALT 1994: 301, 312).

2.2.1.6. *-ill, -illo/-illa* (< -ĪCŪLU). Sufix diminutiu amb el qual es van constituir alguns derivats en llatí que després han passat als parlars lliterans com a primitius, de la mateixa manera que en català (MOLL 1952: 283): *conill* (zones A i B, Tamarit, El Torricó, Albelda, Estopanyà, Castellonroi, Baells, Valldellou), *cunill* (zona C, Camporrells, El Campell, Natxà). Entre les formacions noves s'adverteix un alt grau de lexicalització: *cllavilla, canilla* 'canyella' (zones A i B), *codilla* 'rabada' (Tamarit, El Torricó, zona C), *mantill* 'màneg de l'arada' (Estopanyà, Castellonroi), *rampill* 'rampí' (Sant Esteve, Calassanç, zones C i D), *rampillo* (zona A, Açaui).

2.2.1.7. *-it, -ito/-ita* (< -ĪTTU). Sufix diminutiu característic de l'espanyol actual, poc emprat als parlars que ara analitzem. La forma de masculí presenta dos resultats: *-it*, solució catalana amb apòcope de /-o/, enregistrada a les zones B, C i D, i *-ito*, resultat castellanoaragonès amb conservament de la vocal final, localitzat a les zones A i B (sobretot a la zona A). Els exemples són molt pocs: *crabit, crabito, mosquito, mosquito, senyorito, mariquita* (Castellonroi), formacions lexicalitzades amb un cert matís diminutiu encara. Cal esmentar, endemés, el femení *crabida* en lloc de *crabita* (localitzat també a les zones A i B), on hi ha una confusió del sufix -ĪTTU > *-it* amb -ĪTU > *-it* (MOLL 1952: 289).

Així mateix, apareix amb noms propis de persona per influència de l'espanyol; en aquestes paraules posseeix un veritable valor diminutiu o senzillament un sentit afectiu, segons l'edat de la persona: *Pepito, Pepita, Paquita, Manolito, Tonyito, Contxita, Rosita*, etc.

2.2.1.8. *-ó, -on/-ona* (< -ŌNE). Des de la seva significació original —una individualització neutra (ROHLFS 1988: 161)—, assolí la funció d'indicar una varietat individual de persona o d'objecte: en català, francès i provençal va prendre aviat un caràcter diminutiu, i en italià i castellà va desenvolupar el valor augmentatiu (MOLL 1952: 292; MONGE 1972: 234), mentre que en els dialectes pirinencs es va produir una estranya confusió de conceptes, de manera que avui s'enregistren ambdues possibilitats (ROHLFS 1988: 161; ALVAR 1953: 277-278; LAGÜÉNS 1985: 232; MALKIEL 1958: 153-154). Aquesta coexistència dels valors diminutiu i augmentatiu també es comprova a la comarca lliterana, però sense la vitalitat que conserva en algunes modalitats aragoneses del Pirineu. Des d'una perspectiva formal, tenim a la Llitera el resultat català *-ó* (excepte a la zona A) i la solució castellanoaragonesa *-on* (l'única que s'utilitza a la zona A). Existeix, però, una certa tendència a mantenir la consonant nasal en manlleus del castellà, generalitzada per totes les zones i entre tots els parlants: *avion, peon, tragon, mamon*, etc.

⁴³ També en benasquès (SAURA 1996-1997: 154-155).

Amb valor diminutiu són nombrosos els substantius recollits i n'hi ha que es troben ja lexicalitzats: *barracó* 'barracot', *barracon*, *basó* (Sant Esteve, zones C i D), *bol-só* (Calassanç, zona C), *borró* (Estopanyà, Camporrells), *catxapó* (Sant Esteve, zones C i D), *cagalló*, *cagallon*, *caixó*, *caixon*, *caltró*, *caltron*, *canó* (zones B i C), *carbaçó* (zona D), *carraçó* (zona D), *crostó*, *croston*, *carretó* (zones B, C i D), *carreró*, *colleró* (Sant Esteve, El Torricó), *dalló*, *dallon*, *finestró* (Castellonroi), *fogó*, *fogon*, *galdrufó*, *fornigó* (Sant Esteve, zones C i D), *llugaró* 'poblet' (zona B), *pinjó*, *pinyon*, *polegó* 'pugó', *polegon*, *pllançó* (Sant Esteve, Estopanyà, zona C), etc. També apareix amb matisos afectius a *txicarró*, *txicarrona* (zona D). I a la nostra comarca es desconeix l'ús amb noms propis de persona, característica distintiva d'algunes modalitats dialectals ribagorçanes (ARNAL 1986: 72; SAURA 1996-1997: 152).

2.2.1.9. *-òl/-òla*, *-uelo/-uela* (< -ÖLU). Aquest sufix tenia ja un sentit diminutiu en llatí, el qual encara pot apreciar-se en algunes de les formacions lexicalitzades recollides (ALVAR 1953: 277; MOLL 1952: 291). La variant més vital del sufix és la catalana *-òl*: *brocòl* (Estopanyà, Camporrells), *bombòl* 'borinot' (Estopanyà, Castellonroi, Camporrells, Valldellou), *llinçòl* (zones B, C i D), *verderòl* 'verdum', *abelleròl*, *muçòl* (Sant Esteve, Calassanç, zones C i D), *mutxòl* (Açanui), *peròl* (Estopanyà, El Torricó), *peròla*, *piqueròl* (Estopanyà, Castellonroi, Camporrells, Valldellou), *tovallòla* (Camporrells, Castellonroi, El Campell), *caçòla* (zones B, C i D), *castanyòlas* (zona C), *castanyòles* (zona D), *pinjól*, *fabiròl*, *caceròla*, *carderòla* (zona D), *llaiteròla* (Tamarit, El Torricó), *lleiteròla* (Albelda, Estopanyà, Castellonroi, Camporrells, El Campell), *mallòl* (zona D), *viròl*, *veròl* (Estopanyà), etc. En canvi, la solució castellanoaragonesa *-uelo* només s'utilitza a les zones A i B: *caçuelo* (zones A i B), *caçuela* (zona A), *mortijuelo* (zones A i B), *montxuelo* 'albat' (zona A), *tuçuelo* 'cap' (zones A i B), *castanyuelas* (zones A i B), *panyuelo* (zones A i B, entre els parlants joves); l'únic exemple de la zona C és *mortitxuelo*, una adaptació del terme castellà a la fonètica local.

2.2.2. Augmentatius

De més d'altres sufixos que aporten en algunes ocasions un matis augmentatiu (per exemple, *-ada*, *-al*, *-èra*, etc.), pertanyen a aquest grup els següents:

2.2.2.1. *-aç*, *-aço/-açà*. El valor augmentatiu es combina sempre amb un altre, que pot ser:

- Despectiu: *homenaç*, *hombraç* (zones A i B), *donaça*, *manaça*, *esquinaç* 'espinada', *asquinaç* (Albelda, Castellonroi), *arcaç* 'baiard' (Açanui), *esquinaça* 'pina' (Sant Esteve), *pinaça* (Açanui, zona C), *plumaça* 'borrassa', *ribaç* 'riba' (zones C i D), *rabaça* (zona D), *cardigaça* (zones A i B), *cardigaç* (zones C i D), *furraç* 'falcó' (Camporrells), *fenaç* (zona D), *oliaces* (zones C i D), *soliaças* (zones A i B), *padellaç* (zona D), *riscaç* 'pallús' (Tamarit, El Torricó).⁴⁴

⁴⁴ A *cularça* 'culassa' es comprova, a més, l'addició de l'infix *-ar-*, el qual accentua el sentit pejoratiu.

- *Melioratiu*: *cotxaço* (zones A i B), *cotxaç* (Sant Esteve, Calassanç, zones C i D), *ojaços* (zones A i B), *ullaç* (zona D), *madraça*.

2.2.2.2. *-ardo/-arda* (< -HART). Sufix d'origen germànic (ALVAR 1953: 269), que només localitzem a *moçardo*, *picarda* (Calassanç) i infixat a *moscardó* (zones B, C i D), *moscardon* (zona A).

2.2.2.3. *-atxo*.⁴⁵ Amb significació augmentativa i despectiva alhora: *perdigatxo* 'perdigot' (zones A i B, Algaió) i *forigatxo* 'foradot' (zones A i B, Tamarit).

2.2.2.4. *-ó, -on/-ona*. Té veritable sentit augmentatiu a *tripon* (zones A i B) i *hombron*. Altres mots constituïts amb aquest sufix, malgrat que es poden utilitzar com a augmentatius de la base lèxica, han adquirit significats específics i es troben ja en un procés de lexicalització: *cavalló*, *cavallon*, *crabó*, *crabon*, *garró*, *garron*, *pugons* 'puons' (zones A i B), *puntxó*, *puntxon*, *revoltó* (Sant Esteve, zones C i D), *bolló* 'salt d'aigua' (Camporrells), *barró*, *barron*, *crestó* (Albelda), *coltxó*, *coltxon*, *cutxaron* (zones A i B, Gavasa), *culleró* (Peralta, zona D), *txarró* 'càntir' (Sant Esteve, Calassanç), *txerró* (zona C, El Campell, Baells), *camison*, *crentxó* 'carena' (Baells), *moscardó*, *moscardon*, *tramoion* 'temuja' (Camporrells), *bomboló* 'borinot' (zones B i C), *bombolon* (zona A), *bolombó* (Tamarit, El Torricó, El Campell, Algaió), *volvegó* 'volva', etc.

2.2.3. Despectius

2.2.3.1. *-ac, -aco/-aca* (< *-ACCU). Amb sentit despectiu hem apuntat *fullaraca* (zones B, C i D), *panxac* 'panxot' (zones C i D), *monyaco* 'ninot' (zones A i B). Completament lexicalitzat apareix a *çurriaca* 'xurriaques' (zones A, B i C), *çuriaca* (zona D), *çordeaca* (Açanui).

2.2.3.2. *-aino*⁴⁶ (< -ANĚU): resultat aragonès que s'atesta a *coloraino*.

2.2.3.3. *-antxo/-antxa*. Sobre el seu origen no existeix acord entre els filòlegs; mentre ALVAR (1953: 256) opina que sembla ser una variant del sufix *-acho*, BUESA (1989: 130, 132) planteja una possible procedència d'un hipotètic *-ANCŪLU. Els únics exemples localitzats són *gargantxó* (zones B, C i D), *gargantxon* (zona A) —on apareix com a infix seguit de l'augmentatiu *-ó, -on—* i *rodantxa*.

2.2.3.4. *-anyo*: variant masculina del llatí -AGĪNE (cf. 2.1.1.4), enregistrada a *travesanyo* 'travesser', *forcanyo* 'puntal' (zones A i B). En aquest cas s'observa que no hi

⁴⁵ Sobre el seu origen, BUESA (1989: 120) opina que probablement sigui d'origen mossàrab i KUHN (1935: § 105) indica que és possible que procedeixi del llatí -ATĪCU; ALVAR (1953: 256) i ROHLFS (1988: 123) consideren el seu origen desconegut, malgrat que proposen l'etimologia -ACĚU. Així ho fa també COROMINAS (1972: 273, n. 20), qui afirma que és el sufix llatí -ACĚU amb tractament fonètic mossàrab; en aquest sentit, recorda igualment que la solució // que trobem a *llangardaix* (zona D), *engardaix* (zones A, B i C, Tamarit, El Torricó, Estopanyà, Baells), *angardaix* (Algaió), tal vegada respongui a una diferència dialectal dins del mossàrab.

⁴⁶ BUESA (1989: 131) afirma que dins dels parlars aragonesos és un sufix pejoratiu d'ascendència catalana o transpirinenca.

ha apòcope de la vocal velar, la qual cosa ens indica que es tracta d'un resultat castellanoaragonès.

2.2.3.5. *-arro, -orro, -àrria* (< *-*ARRU, -*ORRU*). Probablement són sufixos d'origen basc (ALVAR 1953: 264 i 279; LAPESA 1986: 44; ROHLFS 1988: 130-132). La seva significació despectiva es barreja de vegades amb un sentit augmentatiu, com en el cas de *catxarro, pitxorro* 'galet' (zones A i B), *pitorro* 'galet' (zones C i D), *cotxorros* 'llapassa', *çaborro* 'trossot' (zones A i B), *txitxarro* 'llardó', *çamarra* (i el diminutiu *çamarreta*).⁴⁷

L'element formatiu *-àrria* sorgeix a *caçcàrrias* 'cascares' (zones A, B i C), *caçcàrries* (zona D). Segurament es tracta d'una variant del sufix *-arra*, perquè enregistrem ensems *caçcarres* (Castellonroi, Valldellou).

A més, es converteix en un infix quan va seguit d'altres sufixos. Així ocorre amb el diminutiu *-ó*: *txicarró, txicarrona* (zona D), *txitxarrons* 'llardons' (El Torricó, Algaió, Tamarit, Albelda, Estopanyà); amb l'augmentatiu *-ó, -on*: *çancarró* 'os del pernil' (zona B), *çancarron* (zona A), *matxorrona* 'donassa'; amb el sufix d'acció *-ada*: *pixarrada*; o amb el sufix d'abundància *-al*: *maturral* 'matoll'.

2.2.3.6. *-astro, -astre/-astra* (< *-ASTRU*). En llatí expressava una idea aproximativa i, secundàriament, adoptà un matis pejoratiu (MOLL 1952: 274), indicant que allò que designa el derivat és de pitjor qualitat que el primitiu: *padraastro* (zones A, B i C, Tamarit, El Torricó, Algaió, Albelda, Baells, Natxà, Camporrells, El Campell), *padraastre* (Estopanyà, Castellonroi, Valldellou), *madrastra, mairastra* (Estopanyà), *txermanastro* (zones A, B i C, Estopanyà, El Campell, Baells), *txermanastre* (Tamarit, El Torricó, Albelda, Castellonroi, Camporrells), *hermanastro* (zona A), *txermanastra*, *fillastro* (zona C), *txovenastro* (zones A i B), *olcinastro* 'alzinall', *olcinastre* (Castellonroi), *ulcinastro* (zones A, B i C), *aucinastro* (Camporrells, El Campell), *llebrastra* 'llebrató' (Calassanç), *pilastra*.

Malgrat ser dues les variants que testimoniem a la Llitera per al masculí, hem d'advertir que la solució catalana *-astre* es troba més generalitzada a la zona D, perquè a les zones A, B i C només s'atesta el derivat *pillastre*.⁴⁸

2.2.3.7. *-atxo/-atxa*. Els exemples recollits amb sentit menyspreador són *po-bratxo* 'pobrot' i *mamarratxo*.

2.2.3.8. *-ingo*. L'únic cas localitzat és *senyoritingo*.

2.2.3.9. *-òc/-òca, -ueco/-ueca*. Sentit pejoratiu té aquest sufix en formacions com *òu maçueco* (Sant Esteve), *òu batòc* (zona C, Tamarit, El Torricó, Algaió), *òu badòc* (Albelda, Estopanyà, Camporrells, Castellonroi, El Campell, Natxà, Valldellou), *huevo/güego batueco* (zona A, Açanui, Calassanç), *çamueco* 'babau' (zones A i B).

⁴⁷ És versemblant pensar que *tafarra* també s'ha creat mitjançant aquest sufix (ROHLFS 1988:130-132).

⁴⁸ Variant coneguda en castellà. Sobre la conservació de la vocal final /-o/ com a vocal de suport i la substitució per /-e/, *vid.* GIRALT (1997: 139-145).

2.2.3.10. *-ó, -on/-ona*. El valor pejoratiu d'aquest sufix és palès a *tion* 'conco', *solteron, solterona, secalló* (zones C i D), *secallona*.

2.2.3.11. *-òt/-òta* (< -ÖTTU). És el sufix més productiu per a les formacions despectives, de la mateixa manera que en català i en alguns parlars de l'Alt Aragó. Primitivament tenia funció de diminutiu (ROHLFS 1988: 158-159), matís que encara es pot observar, en certa manera, en lexicalitzacions com *txicòt, txicòta*; aquest antic valor, però, ha desaparegut, i avui en conserva d'altres:

a) Purament despectiu, amb substantius: *airòt, drapòt* (zones C i D), *llugaròt* (zones A i B), *paperòt* (Calassanç, Sant Esteve, zones C i D), *panyòt* (zones A i B), *homenòt, donòta, çagalòt* (zones A i B), *barròt, burròt, cavallòt, pantalonòç* (zones A, B i C), *camisòtas, llitòt* (zones B, C i D), *portòta, cotxòt* (zones A, B i C), *tractoròt, jerseròt, ninòt* (zona D), *vergòt* (Castellonroi), etc.

També manté en alguns derivats un sentit augmentatiu: *ditòt* (zones B, C i D), *didòt* (zones A i B), *moscòt, moscòta, patòtas* (zones A, B i C), *mandòtas, aixòt* 'tallant' (El Torricó), *esquellòt* (El Torricó), *grallòt* 'cornella' (zona C), *avispòt* 'abello' (Sant Esteve, Castellonroi, Baells), *trinxòt* 'bony' (zones C i D), *llebròt*, etc.

b) Amb bases adjectives, matisa pejorativament la qualitat, de manera que adopta un valor negatiu: *guapòt, simplòt, txovenòt, verdòt, açulòt, bllancòt*, etc. En altres casos intensifica la qualitat negativa del primitiu: *grandòt, grandòta, gandulòt, bastòt, fieròt* 'molt lleig', etc. O fins i tot pot denotar compassió: *pobròt, pobròta*.

c) També hi ha formacions lexicalitzades, encara que conserven el significament despectiu: *ganyòta, pixòt* 'beina' (Sant Esteve, zona C, Tamarit, Estopanyà, Camporrells, El Campell, Natxà), *dragòt* 'dragó' (Sant Esteve), *picòt* 'pigòt', *perdigòt* (zones C i D), *pigòta, engranòta* (zones A, B i C), *granòta* (zona D), *salsiròt* 'tafaner' (Sant Esteve, zones C i D), *arpiòç* (zones A, B i C), *arpiòts* (zona D).

2.2.3.12. *-uç/-uçà* (< -ŪCĚU). Sufix amb un clar sentit despectiu a *carnuç, pega-luçà* 'pela' (Sant Esteve), *txentuça* (zones A, B i C), *palluç*. També apareix infixat a *plla-tuçal* 'platada' (Sant Esteve) i lexicalitzat a *letxuça* (zona A, Açanui).

3. SUFIXOS CATEGORITZADORS

Segons la categoria gramatical del mot derivat, cal diferenciar sufixos *nominalitzadors* i *adjectivadors*; dins de cada grup, apareixen organitzats d'acord amb la categoria de la base lèxica.

3.1. Nominalitzadors

3.1.1. Substantius derivats d'adjectius

La característica comuna de gairebé tots els sufixos que constitueixen substantius a partir d'adjectius és la creació de noms abstractes de qualitat.

3.1.1.1. *-ada*. Designa concretament l'acte propi de qui posseeix la qualitat indicada pel primitiu: *simplada, tontada*.

3.1.1.2. *-ano, -an, -à/-ana*. Amb aquest sufix es creen substantius que conserven la qualitat denotada per l'adjectiu originari: *fartan* 'fartaner' (zona D), *fartana* (El Torricó, Albelda, Estopanyà, Camporrells, Castellonroi), *secà* (zones C i D), *secano* (zones A i B), *liviano* 'freixura' (zones A i B),⁴⁹ *mitxana* 'paret mitgera', *mitxà* (zones C i D), *mediano* (zones A i B), *txosana* 'cavallet' (Castellonroi, Valldeïllou, Natxà).

3.1.1.3. *-ària*: *ampllària* (zona D), *llargària, reciària, grandària* (zona D).

3.1.1.4. *-eç/-eça* (< -ЇТІЄS, -ЇТІА): *baixeça, viejeç* (zones A, B i C), *velleç* (Tamarit), *velleça* (zona D), *fortaleça*. Podem afegir dins d'aquest grup la paraula ПІГРІТІА > *pereça* (zones A, B i C), *perea* (zones C i D),⁵⁰ derivat llatí que ha passat a les llengües romàniques com a primigeni (MOLL 1952: 288). La solució semiculta *-ícia* s'atesta a *durícia, malícia, avarícia, brutícia* (Estopanyà).

3.1.1.5. *-ència*: *menudèncias* 'menudalles' (zones A, B i C), *menudències* (zona D).

3.1.1.6. *-èra*: *borratxèra, sequèra, coixèra, çorrèra* 'borratxera', *ronquèra, sordèra*.

3.1.1.7. *-eria* (< -ARĪŪ + -IA):⁵¹ *tonteria, simpleria, toçuderia, dolenteria* (Sant Esteve, zones C i D), *bruixeria, porqueria, txafarderia, perreria*.

3.1.1.8. *-idat*: *barbaridat, casolidat, oscuridat, realidat, felicitat*, etc. La variant *-at* apareix a *humedat*.

3.1.1.9. *-or*: *agror, negror, coentor* (Castellonroi), *coientor* (Sant Esteve, Calassanç, zona D), *coentor* (zona C), *fortor, fredor*.

3.1.1.10. *-um*: *tendrum* (Albelda, Castellonroi, zona C), *ferum*.

3.1.1.11. *-ura* (< -ŪRA): *agruras* 'agror' (zones A, B i C), *agrures* (zona D), *llocura, calentura, txuntura, freixura* (Calassanç, zones C i D), *pastura*. En el cas de *verdura*, el derivat ha adoptat una especialització semàntica.

3.1.1.12. *-eno/-ena* (< -ĒNU). Apareix amb numerals cardinals per a formar substantius amb sentit col·lectiu: *vintena* (Sant Esteve, zones C i D), *ventena* (zona A, Açanui, Calassanç), *trentena, corantena* (zones B, C i D), *quarentena* (zones A i B), *novena, quincena*.

⁴⁹ Derivat del llatí LEVIS.

⁵⁰ En aquesta variant ha desaparegut la consonant intervocàlica del sufix. Segons indica RASICO (1981:13-16), en produir-se la confusió /dz/-/ð/ el fonema antic /ð/ es va eliminar generalment davant de l'accent, com succeeix a *raó*, ja en el segle X; més vacil·lant es va presentar la desaparició de /ð/ darrere l'accent, perquè en molts casos es va reforçar la seva articulació fins a confondre's amb /s/; àdhuc en el segle XV es va rebutjar la pronunciació col·loquial *-ea* (v. gr. *perea*), conservada avui pel català occidental i el balear.

⁵¹ Cf. ALVAR i POTTIER (1987: 285); MARTÍNEZ CELDRÁN (1975: 116-117).

3.1.2. Substantius derivats de verbs

3.1.2.1. *-a, -e, -o ~∅*. Aquests són els sufixos que els parlars de la Llitera utilitzen per a la creació dels substantius postverbals; són elements àtons, s'afegeixen directament a l'arrel sense la necessitat de cap vocal temàtica i, a més, contenen la categoria de gènere: *-a* del femení, *-e* i *-o ~∅* del masculí.⁵² D'altra banda, hem de dir que el verb que serveix de base sempre serà de la primera conjugació. Pel que fa al significat, indiquen bàsicament una acció i el seu efecte: *carga, mingua* 'minva', *queixa, atxuste* (zones A i B), *atxust* (zones C i D), *engorde, engantxe, desvalce* 'esllavissada' (zones A i B), *intierro* (zones A i B), *entèrro* (zones C i D), *renec* (Sant Esteve, zones C i D), *sofoco, txemec, cierra* (zones A i B), *cèrro* (zones C i D), *dejo, casca, casco* (zones A i B), *casc* (zones C i D), *canto* (zones A i B), *cant* (zones C i D), etc. De vegades aporten alhora altres valors: instrument o eina per a realitzar l'acció verbal (*puntxa, rascllo, rasclle, pico, pic*), lloc on es duu a terme l'acció (*desbarre* 'desviament').

3.1.2.2. *-aç, -aço/-aça*. Sobre temes verbals, assenyala el resultat d'una acció o l'eina per a fer-la. A la Llitera té molt poca vitalitat perquè en lloc seu s'empra *-ada*; el trobem, però, fossilitzat a *crebaças* 'esquerdes de la pell' (zones A, B i C), *crebaces* (zona D), *estiraç* 'tiràs', *astiraç* (Albelda, Castellonroi), *filaços* 'filadora' (Sant Esteve).

3.1.2.3. *-aina*: *txuflaina* (derivat de *txuflar*), amb valor instrumental.

3.1.2.4. *-all/-alla* (< -ACŪLU). Els substantius que forma fan referència al resultat de l'acció, l'objecte que la provoca o altres circumstàncies relacionades amb l'acció expressada per la base lèxica; pot tenir també cert valor despectiu: *cremallls* 'clemàstecs', *escremalls, encendall* (Açanui, Calassanç), *encenall* (zona D), *endevinalla* (zona D), *andevinalla* (Albelda, Castellonroi), *espantall, aspantall* (Albelda), *cerralla* 'tancadura' (zones A, B i C, Tamarit, El Torricó, Algaió, Albelda, Baells), *çarralla* (Estopanyà, Camporrells, Castellonroi, El Campell), *escampall* 'escombrador del forn' (zona D), *secall* (Açanui, Albelda, El Campell), *raspall* (Estopanyà), *podall* (zona D), *fregall* (Castellonroi). Apareix infixat a *cagalló* (zones B, C i D), *cagallon* (zona A), seguit del sufix augmentatiu *-ó, -on*.

3.1.2.5. *-ança* (< -ANTĪA). Forma substantius que denoten l'acció del verb: *llaurança, endivinança* (zones A, B i C), *adivinança, comparança* (Sant Esteve, zones C i D), *confiança, pujança* (zones A i B).

3.1.2.6. *-at, -au, -ado/-ada* (< -ATU). Aquesta desinència correspon al participi de passat dels verbs de la primera conjugació, que en moltes ocasions s'adjectivava i, posteriorment, era freqüent que se substantivés (MOLL 1952: 277), com succeeix a *criat, criau* (zona A), *soldat, soldau* (zona A, Açanui). Formalment, el masculí posseeix tres solucions, que es distribueixen de la manera següent: *-at* (general), *-au* (zones A i B), *-ado* (zona A).

⁵² La desaparició del sufix àton és conseqüència de l'apòcope característica de les zones C i D, com en català.

Actualment ja no es parla de substantivació, perquè ha adoptat altres valors ben diferents (*vid.* FERNÁNDEZ RAMÍREZ 1986: 27-28; PENA 1980: 228), com indicar l'acció i l'efecte: *abocat* 'capficat' (Sant Esteve, zones C i D), *adobat*, *afillat* (zones B, C i D), *ahijado* (zona A), *certificat*, *encofrat*, *filat* 'xarxa' (Estopanyà, Castellonroi, El Campell), *pegat*, *pegau* (zones A i B), *pentinat*, *pintinat* (Camporrells), *peinau* (zona A), *pecat*, *pecau* (zona A, Açaui, Calassanç), *pllantat* (Sant Esteve, zones C i D), *resfriat*, *refriat*, *reparat* 'pa rodó' (zona D), *retxolat* 'paviment' (zones C i D), *tancat*, *arbicionada* 'calamarsada' (zona D), *bufada*, *burtxada*, *burçada* (Sant Esteve), *burtxegada* 'burxada' (zona C), *caçada*, *cagada*, *cremada*, *dallada*, *esgarranyada*, *asgarranyada* (Albelda, Algaió), *esgarrapada*, *asgarrapada* (Albelda), *esllisada*, *asllisada* (Albelda), *espentegada* 'empen-ta', *aspentegada* (Albelda, Castellonroi), *graniçada*, *mosegada*, *mosada*, *nevada*, *pedregada*, *pelada*, *penada* 'guitza' (Albelda, Estopanyà, Camporrells, Castellonroi, Baells, Valldeu, Algaió), *picada*, *pisada*, *puntxada*, *relliscada* (Sant Esteve, El Torricó, Castellonroi, El Campell), *revixigada* 'xàfec' (zona C), *tetada* (zones A i B), *toçada*, *tronada*, *txafada* 'trepitjada' (zones C i D), *txarrada*, *txelada*, *txugada*, *volada*. Interessa observar que el formant femení és molt més productiu que el masculí.

En alguna ocasió apareix un infix entre la base lèxica i el morfema derivatiu, que a vegades té un matís augmentatiu-pejoratiu: *escupirrinada* (zones A, B i C, Tamarit, El Torricó, El Campell, Natxà), *escupirinada* (zona D), *ascupinada* (Albelda, Castellonroi), *escupinada* (Estopanyà, Camporrells), *pixarrada*, *fumarrada*.

Del sentit d'acció i efecte ha passat a significar el lloc on es realitza l'acció del verb: *puiada*, *baixada*, *entrada*, *antrada* (Albelda, Castellonroi, Algaió), *juçgau* (zones A, B i C), *txuçgat* (zona D). Fins i tot pot assenyalar l'agent: *encargat*.

3.1.2.7. *-ció, -cion* (< -ATĪŌNE).⁵³ Forma culta del sufix llatí, que expressa la idea de 'causa i efecte': *amonestació* (zones B, C i D), *amonestacion* (zona A), *etivocació* (Sant Esteve, zones C i D), *equivocacion* (zona A), *inflammació* (zones B, C i D), *inflamacion* (zona A), *intoxicació* (zones B, C i D), *intoxicacion* (zona A), *insolació* (zones B, C i D), *insolacion* (zona A), *inundació* (zones B, C i D), *inundacion* (zona A), *jubilació* (zones B, C i D), *jubilacion* (zona A), *txubilació* (zona D), *palpitacions*, *pllantació* (zones B, C i D), *pllantacion* (zona A), *respiració* (zones B, C i D), *respiracion* (zona A), etc.

3.1.2.8. *-dèr, -dèro*⁵⁴/*-dèra* (< -TŌRĪU, amb interferència del morfema -ARĪU). És un dels sufixos categoritzadors més vitals de la Llitera, malgrat que la seva fecunditat es concentra fonamentalment a les zones A i B, connexament amb bona part dels parlars ribagorçans aragonesos (cf. ARNAL 1992: 597-598); més escassa és la se-

⁵³ Un precís estudi de l'evolució que aquest sufix ha experimentat en català ha estat elaborat per GULSOY (1993: 315-349), qui ens manifesta que, almenys en català, és molt difícil determinar en certes ocasions si es tracta d'un derivat del sufix -ATIŌNE o del sufix -ŌRE, com podem veure en el mot *tardor* i les variants testimoniades a la Llitera: *atardagó* (Estopanyà, Natxà, Algaió), *tardagó* (Albelda), procedents de TARDATIŌNE.

⁵⁴ La solució *-dèr* és característica de Sant Esteve, Calassanç, zones C i D, mentre que *-dèro* s'enregistra a Açaui i a la zona A.

va presència a les zones C i D, perquè, de la mateixa manera que en català, predomina l'ús de *-dor*, *-dora* per a denotar els mateixos significats. A més, s'ha comprovat una clara preferència per la forma femenina del sufix; com a dada significativa, només caldrà comentar que tan sols hem enregistrat dos casos en què s'empra la variant masculina. Els seus valors semàntics són els següents:

a) Designa l'objecte o l'eina que serveix per a desenvolupar l'acció del verb: *segadèra* 'segadora', *sigadèra* (Açanui, Algaió), *talladèra* 'comporta' (zones A i B), *tajadèra* (zona C, Camporrells), *esmoladèra* 'pedra esmoladora' (zones A i B, Peralta), *portadèra* 'portadora' (zones A i B), *escurridèra* 'eskorredora' (zones A i B, Peralta), *tapadèra* 'tapadora' (zones A i B), *arrobadèra* 'anivellador' (zones A i B), *robadèra* (zona C), *braçadèra* 'maniguet' (Sant Esteve), *andadères* 'caminadors' (Tamarit, El Torricó), *civadèra*, *txunyidèra* 'ansí' (zones A, B i C), *debanadèra* 'debanadora' (zones A i B), *espumadèra* 'escumadora' (zones A, B i C, Tamarit, El Torricó, Estopanyà, Albelda), *sulfatadèra* 'sulfatadora' (zones A i B).

b) Indica el lloc on es realitza l'acció: *paridèra* 'paridora', *saladèra* 'salador' (zones A i B), *fregadèra* 'pica' (zones A, B i C, Tamarit), *mintxadèra* 'menjadora' (zona B), *trescoladèra* 'trull' (Açanui), *pisadèra* 'trull' (zona A, Açanui, Calassanç), *esfulladèr* 'fullam' (El Campell).

c) Assenyala també el resultat de l'acció: *raspadèra* 'raspera', *regadèra* 'sèquia'.

Ja s'ha comentat que els sufixos *-dor*, *-dora* comparteixen alguns d'aquests valors semàntics, tot i que no s'ha atestat cap alternança o vacil·lació amb una mateixa base lèxica.⁵⁵ Quan hi ha dos derivats sobre la mateixa base verbal, l'un amb *-dèra* i l'altre amb *-dor*, han adoptat significats diferents (amb l'ajuda, és clar, de la diferència genèrica); així ocorre, per exemple, amb *ponedèra/ponedor* (zones A i B), *segadèra/segador*, *esmoladèra/esmolador* (zones A i B).

Tamé s'utilitza la variant culta *-tòri* (solució catalana, utilitzada a Sant Esteve, zones C i D), *-tòrio* (resultat catellanoaragonès, emprat a les zones A i B),⁵⁶ amb sentit locatiu i instrumental: *ambulatòri*, *ambulatòrio*, *dormitòri*, *dormitòrio*, *escritòri*, *escritòrio*, *espalmatòria* 'portabugia', *reclinatòri*, *reclinatòrio*, *txiratòria* 'arada', etc.

3.1.2.9. *-diç*, *-diço/-diça* (< -ĪTU + -ĪCĪU). Morfema derivatiu que indica allò que resulta de l'acció verbal: *eskorredič* 'rierol' (Sant Esteve, Calassanç, zones C i D), *askorredič* (Albelda), *eskorredičo* (zona A, Açanui). També pot designar el lloc on es realitza l'acció: *pasadiç* (Sant Esteve, Calassanç, zones C i D), *pasadiço* (zona A, Açanui).

⁵⁵ Exemples d'aquest tipus n'hi ha als parlars de la Baixa Ribagorça occidental (ARNAL 1992: 598).

⁵⁶ A Sant Esteve s'observa l'ús d'ambdues variants masculines, malgrat que la forma no apocopada és més emprada pels parlants més influenciats pel castellà, generalment els joves.

Des d'una perspectiva formal, el masculí presenta dues solucions, les quals es distribueixen per la comarca de la manera següent: *-diç* apareix a Calassanç, Sant Esteve, zones C i D; *-diço* s'usa a les zones A i B.

3.1.2.10. *-dor/-dora* (< -TÖRE). És un altre dels sufixos categoritzadors més productius de la comarca. Semànticament, aporta aquests significats:

a) Designa l'agent de l'acció verbal (amb el sentit d'ofici o ocupació): *afilador*, *bordadora*, *caçador*, *txollador*, *dallador*, *esfullinador* 'escura-xemeneies' (zones A, B i C), *engavellador* 'qui fa gavelles' (Sant Esteve, Calassanç, zones C i D), *angavellador* (Albelda, Castellonroi, Valldeïllou), *engavillador* (zona A, Açanui), *enterrador*, *anterrador* (Albelda, Castellonroi), *llaurador*, *llogador*, *matador*, *pescador*, *pisador*, *podador*, *teixidor* (Açanui, zones C i D), *tixidor* (Sant Esteve), *aparejador*, *aparellador* (zona D), *piador* 'llogador' (zones A, B i C).

b) Assenyala l'eina amb què es fa l'acció: *abonadora*, *baldeador* 'gronxador' (Sant Esteve, El Torricó, Albelda, Castellonroi), *caminador*, *calentador*, *colador*, *empa-cadora*, *ampacadora* (Albelda, Castellonroi), *envasador*, *anvasador* (Albelda, Valldeïllou), *llavadora*, *mocador*, *pasador*, *pentxador*, *porgador*, *radedor* 'raspa' (zones A i B), *raedor* (zona D), *rauedor* (zona C), *rallador*, *ruixador* (zones A, B i C, Natxà), *sembradora* (Sant Esteve, zones C i D), *torrador*, *tronçador* 'serra de dos mànecs', *ventador*, *esmoladora* (Gavasa, zona D), *asmoladora* (Albelda, Castellonroi, Algaió), *acopiador* 'coble' (zones A i B), *atxustador* 'armilla' (Sant Esteve), *adreçador* (Albelda), *aspirador*, *aspiradora*, *cernedor* (Albelda, Natxà), *cernedora* (Albelda, Natxà), *debanadora* (Valldeïllou, Natxà), *sulfatadora*, *portadora* (zona D), *tapadora* (zona D), *escorredora* (zona D).

c) Indica el lloc on es duu a terme l'acció: *abeurador*, *aparador*, *baixador*, *engullidor* 'engolidor', *angullidor* (Albelda, Estopanyà), *estenedor*, *astenedor* (Albelda, Castellonroi), *llavador*, *mintxador*, *mirador* 'golfa' (zones A, B i C), *pentxador*, *ponedor*, *puia-dor*, *salador* (zones C i D), *amurriador* (zona C, Natxà), *amuriador* (zona D), *morreador* (Calassanç), *mintxadora* (zona D), *eixubrixidor* 'sobreeixidor' (zona C), *fregador* 'gibrell' (Estopanyà).

3.1.2.11. *-dura* (< -TŪRA).⁵⁷ Mostra l'efecte d'una acció: *muixadura* 'mullenada' (zones A i B, Gavasa), *banyadura* 'mullenada' (Peralta, zona D), *molladura* 'aigualera' (Valldeïllou), *roçadura*, *trencadura*, *cascadura*, *magulladura*, *cremadura* (zones A i B), *se-rradura* (zona D), *sarradura*, *torcedura* (zones A, B i C). De vegades també l'instrument o el medi de l'acció: *farradura*, *empunyadura* (Sant Esteve), *tancadura* (Calassanç); fins i tot assoleix un valor col·lectiu a *borradura*.

3.1.2.12. *-ejo*. Constitueix el mot *apanyejo* (zones A i B), amb cert valor despectiu (PENNY 1993: 266-267).

⁵⁷ Hem optat en aquest cas per diferenciar-lo del sufix *-ura*, com ho fa MONGE (1970: 967, n. 13).

3.1.2.13. *-ència* (< -ENTĪA). Assenyala l'acció del verb: *alvertència, influència, resistència*. També el lloc on ocorre l'acció: *residència*.

3.1.2.14. *-èr, -èro/-èra*. Designa objecte: *calcèro, calcèr*; acció repetida: *caguèra*, o lloc per on s'efectua l'acció: *botèr, botèro*.

3.1.2.15. *-et/-eta*. Sentit instrumental: *bulquet* (zones C i D), *bulquete* (zones A i B), *endivineta* (zones A, B i C), *endevineta* (Baells, Natxà), *andivineta* (Albelda, Estopanyà, Castellonroi).

3.1.2.16. *-í*. Denota acció (*tremolins*) i instrument (*ballarí 'ballaruga'*).

3.1.2.17. *-iço, -iç*. Indica l'acció del verb: *txifliço 'xiulet', nyauliço 'lladruc', bram-iço 'bram', mauliço 'miol'*. Cal advertir que aquest sufix només s'utilitza a la localitat d'Alins, tret d'un sol exemple amb apòcope enregistrat a Calassanç: *siuliç 'xiulet'*.

3.1.2.18. *-it, -ido/-ida* (< -ĪTU). És la desinència del participi dels verbs de la tercera conjugació. La solució catalana *-it* és general, mentre que *-ido* queda reduïda a les zones A i B (sobretot zona A i Açanui), excepte algun exemple aïllat a les zones C i D. Expressa l'acció del verb: *cruixit, cruixido* (zona A, Açanui), i el seu efecte: *amanit* (zones C i D), *amanida* (zones C i D), *redetit* (Estopanyà, Camporrells), *partit* (zones C i D), *partido* (zones A i B), *ferit, çurcit* (zones B i C, Tamarit, El Torricó, Estopanyà, El Campell), *çurcido* (zona A), *sortxit* (Albelda, Castellonroi, Baells, Natxà, Camporrells), *querido*.

Quan la base lèxica és un verb de la primera conjugació, normalment denota la veu d'alguns animals o altres sons: *siulit* (zones C i D), *siulido* (Açanui), *txiulit* (Sant Esteve, Valldeïllou), *nyaulit 'lladruc'* (zones B, C i D).

3.1.2.19. *-ment, -mento, -miento/-menta* (< -MĚNTU). Assenyala l'acció i el seu efecte: *arrendament, arrendamiento* (zones A i B), *anteniment* (Albelda), *enteniment* (zona D), *coneiximent* (Calassanç, Sant Esteve, zones C i D), *coniximent* (Sant Esteve), *conocimiento* (zona A, Açanui), *moviment* (Calassanç, Sant Esteve, zones C i D), *moiment* (zona D), *movimiento* (zona A, Açanui), *pensament* (Sant Esteve, Calassanç, zones C i D), *pensamiento* (zona A, Açanui). Es troba lexicalitzat a *aiuntamiento* (zones A i B), *atxuntament* (zones C i D), *bastiment* (zona D), *guarniments* (zona D), *medicament* (Sant Esteve, Calassanç, zones C i D), *medicamento* (zona A, Açanui), *suplemenç* (zones A, B i C), *suplements* (zona D). Significat locatiu té a *aparcament, aparcamiento* (zones A i B). Com a derivats del neutre llatí -MĚNTA tenim els mots *tarrocamenta, farramenta*, amb un sentit respectiu d'abundor.

Les solucions castellanoaragoneses *-mento* i *-miento* s'atesten sobretot a les zones A i B, mentre que el resultat català *-ment* apareix a tota la comarca, malgrat tenir major nombre d'exemples a les zones C i D.

3.1.2.20. *-nt, -nte*. Forma noms d'agent que indiquen ofici, professió o ocupació; en alguns casos s'ha creat una variant *-nta* per al femení: *estudiante, estudiant, estudianta, cortante, praticante, praticant, amante, amant, cantante, cantant, teniente, tra-*

*tante, tratant, viajante, viatxant, donante, donant, regante, regant, tallant, voltant, suplen-
te, suplent, escribiente, escribent, aprenent, etc.*

3.1.2.21. *-ó, -on/-ona*. Expressa una acció brusca: *retorcigons, retorçons* (El Campell); el resultat de l'acció: *repeló, repelon, rosigó, rosigon, resopó, resopon*; o també pot designar l'instrument amb què s'acompleix l'acció: *fiçon, fiçó*.

3.1.2.22. *-oll*. L'únic exemple enregistrat és *pentxoll* (Sant Esteve, Calassanç, zones C i D), on el morfema derivatiu que s'ha afegit a la base verbal constitueix un substantiu que és, en certa manera, resultat de l'acció; a més, aporta també un sentit despectiu.

3.1.2.23. *-or* (< *-ōRE*). Aquest sufix servia ja en llatí per a formar substantius abstractes (MOLL 1952: 293): *ardor, pudor, aulor* (zones B, C i D), *olor* (zona A), *dolor, mogor* (< *MŪCŌRE*), *sudor, suor* (Castellonroi, Valldeïllou, Estopanyà, Camporrells). Paraules com *escoçor* (zona A, Açanui, Calassanç), *picor* i *cremor* són creacions posteriors.

3.1.2.24. *-uca* (< *-ŪCA*). Apareix a *ballaruca* (Calassanç, Estopanyà, Camporrells, Castellonroi, Baells, Valldeïllou). Pot observar-se com aquest sufix manté la consonant sorda intervocàlica sense sonoritzar, de la mateixa manera que en algunes modalitats de l'Alt Aragó (cf. SALVADOR 1985: 255-273; CARRASCO 1989: 53-57).

3.1.2.25. *-um*. Expressa resultat, amb un sentit col·lectiu: *pixum* (Sant Esteve, zones C i D).

3.2. Adjectivadors

3.2.1. Adjectius derivats de substantius

3.2.1.1. *-ano, -an, -à/-ana*. Els adjectius que constitueix poden funcionar indistintament com a adjectius o com a substantius, perquè moltes d'aquestes formacions s'utilitzen referides a persones. Té els següents valors semàntics:

a) Procedència o lloc d'origen, quan apareix amb topònims per a crear gentilicis: *tamarità* (zones C i D), *tamaritano* (zones A i B), *castellà* (zones C i D), *castellano* (zones A i B), *valencià* (zones C i D), *valenciano* (zones A i B), *andorrà* (zones C i D), *andorrano* (zones A i B), *morellano* (El Torricó).⁵⁸

b) Semblança, relació amb la base lèxica, amb un matís pejoratiu en molts casos: *asquerrà* (Castellonroi), *gangan* 'babau', *picardiano* 'picardiós' (El Torricó), *tardano* (zones A i B), *tardà* (zones C i D), *samalandran* 'persona molt alta', *sambalandran* (zones C i D).

⁵⁸ Un cas especial és *txitano*, perquè, encara que deriva d'ÆGYPTANU (DECLIC, s. v. *gitano*), avui ja no se sent com a gentilici.

c) Pertinença: *parroquiano, paisano*.

3.2.1.2. *-ari, -àrio/-ària*. Aporta un sentit de possessió de la base lèxica: *contrari, contràrio* (zones A i B), *contrària, millonari, millonàrio* (zones A i B), *millonària*.

3.2.1.3. *-at, -au, -ado/-ada*. Significa 'semblant a', 'en forma de', 'provist de': *malfartxat, malfargat* (Camporrells, Castellonroi, El Campell), *morat, colorat, albat* (zona D), *borrugat* (zona D), *quadrat, faltat, maltraçat, pigallat* (Estopanyà), *pigrallat* (Camporrells, Castellonroi, Valldeïllou), *gaçpeat 'jaspiat', arremolinat* (Castellonroi), *avina-grat, abarrerat 'ennuolat'* (El Torricó).

En formacions parasintètiques amb el prefix *des-* expressa el sentit privatiu, és a dir, 'desprovist de': *desdentegat, desentegat* (Açanui, El Torricó, Tamarit), *desganat, desgarbat, desamorat, descarat, desustanciat, destalentat*. I si el prefix és *en-* (*an-*), aleshores té un sentit d'abundor ('ple de', 'cobert de'): *emboirat, ampedregat* (Albelda). Fins i tot hi ha casos de substantivació: *enfaixolat 'conjunt de faixes'* (zona D), *anfaixolat* (Albelda), *enllacada* (zona D), *anllacada* (Albelda, Castellonroi).

3.2.1.4. *-enco, -enc/-enca*. Indica semblança: *salobrenco 'salabrós'* (zones A i B), *salobrenc* (zones C i D), *burenco 'argilenc'* (Sant Esteve, Calassanç), *burenc* (zones C i D), *buralenco 'argilenc'* (Açanui), *calerenc 'calcinós'* (zona D). A més, també té valor pejoratiu: *mostrenco 'apàtic'* (zones A i B), *mostrenc* (zones C i D).

3.2.1.5. *-enyo/-enya*. Amb el significat de 'semblant a', 'a la manera de', trobem *cerenyo 'fort', çalcenya 'varietat d'oliver'*.

3.2.1.6. *-èr, -èro/-èra*. La funció adjectiva originària es manté amb aquests significats:

a) Indica tendències o afeccions relacionades amb el substantiu que serveix de base, sempre referides a persones: *brocèr 'qui menja de tot', brocèro, barrullèr 'avalotador'* (zona D), *estarroquèr 'aixafaterrossos'* (zona D), *astarroquèr* (Albelda, Castellonroi), *farolèr, farolèro, friolèr, friolèro, parrandèr, parrandèro, pasajèro, pasajèr, pasatxèr* (Albelda, Estopanyà, Camporrells), *romancèr, romancèro, rondallèr 'rondallaire'* (zona D), *trapullèr 'trampós'* (Sant Esteve, Calassanç), *trapullèro* (zona A, Açanui), *tronèra, usurèr, usurèro, çaburrèr 'potiner', çaburrèro, çalamèro*.

b) Assenyala pertinença, qualitat o qualsevol altra idea relacionada amb la base nominal: *cabecèr, cabecèro, esquerrèr* (zones C i D), *asquerrèr* (Albelda), *travesèr, travesèro, çaguèr 'darrer'* (Calassanç, zona C), *çaguèro* (Açanui), *cargol bovèr* (Estopanyà, Castellonroi), *cargol bovatèr* (Tamarit, El Torricó, El Campell), *cuca cebollèra, figa txumbèra* (Castellonroi), *grill cebollèr* (El Campell), *hèrba tocinèra* (zona D), *mesa camillèra* (Estopanyà, Castellonroi), *forca pallèra*.

3.2.1.7. *-és/-esa* (< -ĒNSE).⁵⁹ Forma adjectius de procedència o residència: *aragones, francès, montanyés, gat montés* (Sant Esteve), *gato montés* (zona A, Açanui, Calas-

⁵⁹ La forma culta *-ense* s'atesta als gentilicis *açanuiense, santistevense*.

sanç), *craba montesa* (zones A, B i C). Alguns derivats del llatí han perdut completament aquesta idea per lexicalització: *PAGĒNSE* > *patxés* (zona D).

3.2.1.8. *-í, -ín, -ino/-ina*. Aporta la idea d'origen, procedència: *montesino, montesina, setmesí* (zones C i D), *setmesino* (zones A, B i C), *setmesina, sietemesino* (zona A, Açanui), *peraltí* (Sant Esteve, zones C i D), *peraltino* (zones A i B).

3.2.1.9. *-it, -ido/-ida*. Apareix en formacions parasintètiques. Amb el prefix *en-* (*an-*) significa 'ple de', 'provist de', amb un valor d'abundància: *endolorit, andolorit* (Albelda, Castellonroi), *entxerbellit* 'engelabrit', *antxerbellit* (Albelda, Castellonroi), *enfredolit, anfredolit* (Albelda, Castellonroi), *empantxurrit* 'empanxonat' (Sant Esteve, zones C i D), *ampantxurrit* (Albelda, Castellonroi). I amb el prefix *es-* (*as-*) denota semblança amb la base nominal: *escanyolit* (zona D), *ascanyolit* (Albelda), *escanaulit* (zona C), *escarransit, ascarransit* (Albelda, Algaió).

3.2.1.10. *-iva* (< *-īvu*). Ja en època llatina constituí adjectius (ROHLFS 1988: 155) i així persisteix a *baciva*, amb el sentit de semblança amb el primitiu.

3.2.1.11. *-ós, -oso/-osa* (< *-ōsu*). Aquest sufix assenyala la idea d'abundor d'una qualitat en grau superior. De vegades fa referència a un defecte, amb la qual cosa presenta també cert matís despectiu: *amoroso, amorós, canoso, canós, txiboso* (zones A i B), *desirioso, desiriós, engrucioso* 'golafre', *engruciós, garroso* 'garrell', *garrós, manioso, maniós, mandroso, mandrós, mentiroso, mentirós, mocosó, mocós, pecoso, pecós, pereçoso* (zones A i B), *pereós* (zones C i D), *polegoso* 'poruc' (Sant Esteve), *polegós* (zones C i D), *miedoso* (zona A, Açanui, Calassanç), *secaloso, secallós, verenoso, verenós* (zona D), *verinós* (zona C), *vergonyoso, vergonyós*, etc. Fins i tot l'adjectiu s'ha pogut substantivar definitivament: *rabosa* 'guineu' (zones A i B) i *callós* 'pedra' (Tamarit).

Formalment, la solució castellanoaragonesa *-oso* s'usa a les zones A i B, mentre que la catalana *-ós* s'empra a les zones C i D; a Sant Esteve, però, conviuen les dues variants: *vergonyós, farfallós, çalapastrós, polegós, neguitós*, etc.

3.2.1.12. *-ut, -udo/-uda* (< *-ūtū*). Indica una qualitat característica d'algú o d'alguna cosa, però posseïda amb excès; per aquest motiu, de vegades té també cert valor despectiu. Formalment, la solució general per al masculí és la catalana *-ut*, malgrat que a les zones A i B és possible trobar paraules amb el resultat castellanoaragonès *-udo*, sobretot a Alins i Açanui. És prou productiu als parlars lliiterans: *pelut, llanut, barracut, toçut, tastarrut, cornut, barbut, grenyut, melenuit, forçut, orellut, aurellut* (El Torricó, Valldeïllou, Algaió, Albelda, Camporrells, Natxà, Castellonroi), *patut* (zones C i D), *triput, puntxunut, txeperut* (zones C i D), *forcegut* 'forçut' (Calassanç, zones C i D), *golut* (zones C i D), *nasut* (zones C i D), *pereçut* (zones C i D), *rabaçut* (zona D), *traçut* 'manyós' (zones C i D), *tastarrudo* (zona A, Açanui), *toçudo* (zona A, Açanui), *txibudo* (zona A), *llarguerut, barracudo* (zona A, Açanui), *tartamudo* (zones A i B), etc. I es troba fossilitzat a *vellut* (zona D).

També pot aparèixer en formacions parasintètiques, on denota semblança. L'únic exemple atestat és *recatxudet* 'rabassut', amb el sufix diminutiu *-et*.

3.2.2. Adjectius derivats de verbs

3.2.2.1. *-aire*: *txarraire, fanfulaire* 'dropo', sempre amb caràcter despectiu.

3.2.2.2. *-diç, -diço/-diça*. Mostra una qualitat derivada de l'acció verbal:⁶⁰ *retxitadiç* 'que ha rebrotat' (zona C). En alguns exemples pot desaparèixer la consonant dental intervocàlica: *estaiço* (zones A i B), *estaiç* (zona C). En el cas de *pela-diço* 'pela' (zones A i B), *pelaïço* (zones A i B), s'observa una substantivació del derivat.

3.2.2.3. *-dor/-dora, -dèra*. Indica l'agent, qui fa l'acció verbal (de vegades de manera insistent, reiterada): *amaitinador, arragonador* (Sant Esteve), *enragonador* (zona C), *anraonador* (Castellonroi), *habllador* (Calassanç), *habllador* (zona A), *parllador* (Açanui), *parllador* (zones C i D), *aparatador, cepillador, criticador, txarrador, txugador, emprenyador, enredador, anredador* (Albelda), *malgastador, ofendedor, treballador, afalagador* (Castellonroi), *bufador* (zones A i B), *corredor, cepillador*, etc. En el cas de *cruixidor* (zones A, B i D) l'adjectiu ha passat a designar un ocell que realitza l'acció, *cruixir*, amb el pic.

El femení d'aquests adjectius es crea a les zones A i B amb el sufix *-dèra*, possiblement per un encreuament formal: *amaitinadèra* (zones A i B), *arragonadèra* (Sant Esteve), *cepilladèra* (zones A i B), *criticadèra* (zones A i B), *txarradèra* (zones A i B), *txugadèra* (zones A i B), *malgastadèra* (zones A i B), *ponedèra* (zones A i B), *treballadèra* (zones A i B), etc. Hem d'apuntar, però, que poden presentar també una variant amb el sufix *-dora* (com succeeix a la zona D), especialment entre els parlants menors de 45 anys, segurament per influx del castellà: *amaitinadora, arragonadora, cepilladora, criticadora*, etc.

3.2.2.4. *-èr, -èro/-èra*. Forma adjectius que fan referència a persones amb una inclinació a fer l'acció del verb: *llaminèr, llaminèro, txafardèr, txafardèro*.

3.2.2.5. *-iç, -iço/-iça*. Denota una propietat relacionada amb la base lèxica: *aprendiç* (zones A i B), *fartiç* 'fartaner' (Calassanç, zona C), *meçclliço* 'mestís' (zona A, Açanui, Calassanç), *meçclliç* (zones C i D).

3.2.2.6. *-nt, -nte/-nta*. Aquests adjectius conserven en part la significació activa —de participi de present— que el sufix tenia en llatí: *cargante, cargant, conveniente, convenient, creciente, creixent, inorante, inorant, inoranta, obediente, obedient, reluciente, relluent, dominante, dominante, governante, governanta*, etc. També s'ha afegit a alguna base substantiva: *comediante, comediant, comedianta, tunante, tunanta*. I es presenta lexicalitzat a *dolent, dolenta*.

3.2.2.7. *-ó, -on/-ona*. Assenyala la persona amb tendència a realitzar allò que expressa el verb: *burlon, burlló* (zona C), *criticon, mandon, queixon* (zones A i B), *tra-*

⁶⁰ Segons ARNAL (1992: 598-599), malgrat tractar-se d'un sufix estretament relacionat amb *-iç, -iço*, pot considerar-se que ja és un morfema independent.

gon, mamon. L'adjectiu s'ha substantivat en el cas de *txupó* 'xuclador; caramell' (Açanui, Sant Esteve, zones C i D).⁶¹

3.2.2.8. *-ós, -oso/-osa*. Indica possessió d'una qualitat relacionada amb l'acció verbal: *apegaloso, apegalós, ronyoso, ronyós, queixós, farfallosa* (zones A i B), *farfallós* (zona C), *çafallosa* (Calassanç), *çafallós* (zona D).

3.2.2.9. *-ut, -udo/-uda*. A les zones C i D és la desinència dels participis dels verbs de la segona conjugació. Si s'empren adjectivats, el sufix reflecteix la possessió d'una qualitat que ve determinada per l'acció del verb: *cregut* (zones C i D), *conescut* (zona C), *conegut* (zona D), *distragut* (zones C i D), *destragut* (zones C i D), *perdut*, etc.

4. CONSIDERACIONS FINALS

L'anàlisi que hem elaborat sobre la derivació nominal i adjectiva mitjançant el procés de la sufixació als parlars de la Llitera pot concloure amb algunes consideracions sobre tres qüestions concretes: la productivitat dels sufixos estudiats, la seva evolució fonètica i la seva distribució geolingüística.

En relació amb la productivitat dels sufixos, pot afirmar-se que són pocs els morfemes que avui tenen plena capacitat per a la creació de noves paraules. Entre els sufixos no categoritzadors —si seguim l'esquema plantejat en l'exposició de la recerca desenrotllada— hem diferenciat els derivatius i els apreciatius. Dins del grup dels derivatius, són veritablement productius els que constitueixen substantius a partir d'altres noms, en concret els sufixos *-ada, -al, -ar, -èr* (*-èro, -èra*), perquè els que formen adjectius sobre bases lèxiques adjectives manquen actualment de vitalitat. I dins del grup dels apreciatius, es confirma que els més productius són *-et* (*-eta*) entre els diminutius, *-ó* (*-on, -ona*) entre els augmentatius i *-òt* (*-òta*) entre els despectius.⁶² Si ens referim ara als sufixos categoritzadors, s'observa que tenen capacitat creadora els nominalitzadors *-at* (*-au, -ado, -ada*), *-dèr* (*-dèro, -dèra*), *-dor* (*-dorra*), els formadors de postverbals (*-a, -e, -o ~ Ø*) i els adjectivadors *-èr* (*-èro, -èra*), *-ós* (*-oso, -osa*).

Quant al tractament fonètic que han experimentat els sufixos, hi ha solucions catalanes, aragoneses i castellanques, situació característica d'una àrea fronterera com aquesta. Cal indicar, però, que els resultats de tipus català els comparteixen tots els parlars de la comarca (per exemple, *-aç, -an, -ari, -at, -iç, -òc, -ós, -òl, -ó, -ut*), malgrat ser més generals a les zones C i D (per exemple, *-à, -enc, -í, -ic, -ill*), mentre que les solucions de tipus castellanoaragonès queden circumscrites a les zones A i B (per

⁶¹ El parlar d'Açanui coneix també la variant *txupeno* 'xuclador', derivat constituït sobre el verb *txupar* més el sufix *-eno* (< *-ĒNU*).

⁶² Situació que també s'atesta a la vall de Benasc (SAURA 1996-1997: 173).

exemple, *-aço, -ano, -àrio, -au, -iço, -ueco, -enco, -oso, -ino, -ico, -ito, -uelo, -miento, -udo*; fins i tot n'hi ha alguna que només s'enregistra a Açaui i Alins, com *-ado, -cion*). Des d'aquest punt de vista, hem de destacar, a més, quatre aspectes interessants: primer, que la diferència que s'estableix entre les zones A-B i C-D està determinada per l'apòcope de la vocal en la majoria dels casos, un dels trets fonètics que separa el català de l'aragonès i del castellà; segon, que el resultat *-èro* és pràcticament l'únic que s'atesta als parlars d'Alins i Açaui, mentre que a la resta de la comarca és més comú *-èr*; tercer, que l'articulació oberta de la vocal tònica del sufix *-èll* no existeix a la varietat de Sant Esteve de Llitera; i quart, que tan sols a la zona A es manté la consonant final */-n/* (v. gr. *-cion, -on*), tret també castellanoaragonès.

Finalment, sobre la distribució geolingüística de les formes analitzades, només destacarem que els parlars de la Llitera posseeixen l'ús específicament catalanoaragonès del sufix *-ada* per a expressar la idea de 'cop que s'ha donat amb alguna cosa' i del sufix *-et* amb valor diminutiu. Dintre de la mateixa comarca, hem observat que el formant *-dèr* (*-dèro, -dèra*) presenta nombrosos exemples a les zones A i B, mentre que a les zones C i D es prefereix *-dor* (*-dora*) per a expressar els mateixos significats. Com a última cosa direm que el sufix *-iço* s'utilitza a la zona A per a indicar l'acció del verb (com en castellà i en aragonès) i que als altres parlars lliterans s'empra només *-it*.

5. BIBLIOGRAFÍA

- ALEMANY, J. (1920). *Tratado de la formación de palabras en la lengua castellana. La derivación y la composición. Estudio de los sufijos y prefijos empleados en una y otra*, Madrid, Victoriano Suárez.
- ALONSO, A. (1982). «Noción, emoción, acción y fantasía en los diminutivos», *Estudios lingüísticos. Temas españoles*, Madrid, Gredos, 3ª ed., pàgs. 161-189.
- ALVAR, M. (1953). *El dialecto aragonés*, Madrid, Gredos.
- ALVAR, M. (1976). *La frontera catalano-aragonesa*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico.
- ALVAR, M. i POTTIER, B. (1987). *Morfología histórica del español*, Madrid, Gredos.
- ARNAL, M. L. (1986). «Notas sobre la sufijación apreciativa en la Puebla de Castro», *Archivo de Filología Aragonesa*, XXXVIII, pàgs. 67-88.
- ARNAL, M. L. (1992). *Contribución al estudio del habla de la Baja Ribagorza occidental*, Zaragoza, Tesis Doctoral.
- ARNAL, M. L. (1998). *El habla de la Baja Ribagorza occidental. Aspectos fónicos y gramaticales*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico.
- BADÍA, A. M. (1962). *Gramática catalana*, Madrid, Gredos.
- BOSQUE, I. (1983). «La morfología», *Introducción a la lingüística*, Madrid, Alhambra, pàgs. 115-153.
- BUESA, T. (1989). «Sufijación apreciativa en ayerbenense», *Estudios filológicos aragoneses*, Universidad de Zaragoza, pàgs. 113-134.
- CARRASCO, P. (1989). «Área actual del mantenimiento de las consonantes oclusivas sordas en el dominio lingüístico aragonés, según los datos del ALEANR», *Archivo de Filología Aragonesa*, XLII-XLIII, pàgs. 241-257.

- CASANOVA, E. (1984). «Sobre la moció del sufix -ISTE/-ISTA», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, LX, pàgs. 259-267.
- COLÓN, G. (1989). *El español y el catalán, juntos y en contraste*, Barcelona, Ariel.
- COROMINAS, J. (1972). «Los nombres de la lagartija y el lagarto en los Pirineos», *Tópica Hespérica*, II, Madrid, Gredos, pàgs. 252-284.
- COROMINES, J. (1965/1970). *Estudis de Toponímia Catalana*, 2 vols., Barcelona, Editorial Barcino.
- COROMINES, J. (1976). «El parlar de Cardós i Vall Ferrera», *Entre dos llenguatges. II*, Barcelona, Curial, pàgs. 27-67.
- COSERIU, E. (1977). «Los diminutivos: "noción" y "emoción"», dins *El hombre y su lenguaje*, Madrid, Gredos, pàgs. 169-170.
- DCECH: COROMINAS, J. i PASCUAL, J. A. (1980-1991). *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, 6 vols., Madrid, Gredos.
- DCVB: ALCOVER, A. M. i MOLL, F. de B. (1968-1969). *Diccionari català-valencià-balear*, 10 vols., Palma de Mallorca.
- DECat: COROMINES, J. (1980-1991). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 9 vols., Barcelona, Curial Edicions-La Caixa.
- DLIC: Institut d'Estudis Catalans (1995), *Diccionari de la llengua catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, S. A.
- DRAE: Real Academia Española (1992), *Diccionario de la lengua española*, Madrid, Espasa-Calpe, 21ª ed.
- ENGUITA, J. M. (1984). «Notas sobre los diminutivos en el espacio geográfico aragonés», *Archivo de Filología Aragonesa*, XXXIV-XXXV, pàgs. 229-250.
- FABRA, P. (1990). *Gramàtica catalana*, Barcelona, Editorial Teide, 14ª ed.
- FERNÁNDEZ RAMÍREZ, S. (1986). *La derivación nominal*, Madrid, anejo XL del *Boletín de la Real Academia Española*.
- GIRALT, J. (1994). «Toponimia de San Esteban de Litera (Huesca)», *Archivo de Filología Aragonesa*, L, pàgs. 281-321.
- GIRALT, J. (1997). *Contribución al estudio de las hablas de La Litera*, Zaragoza, Tesis Doctoral.
- GIRALT, J. (1998). *Aspectos gramaticales de las hablas de La Litera (Huesca)*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico.
- GONZÁLEZ OLLÉ, F. (1962). *Los sufijos diminutivos en castellano medieval*, Madrid, anejo LXXV de la *Revista de Filología Española*.
- GULSOY, J. (1993). «Els descendents del sufix -(A)TÍONE en català», *Estudis de gramàtica històrica*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 315-349.
- HAENSCH, G. (1960). *Las hablas de la Alta Ribagorza*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico.
- HAENSCH, G. (1962). «Algunos caracteres de las hablas fronterizas catalano-aragonesas del Pirineo (Alta Ribagorza). Contribución al estudio del problema de los dialectos llamados de transición», *Orbis*, XI, pàgs. 75-100.
- KANY, Ch. (1962). *Semántica hispanoamericana*, Madrid, Aguilar.
- KUHN, A. (1935). «Der hocharagonesische dialekt», *Revue de Linguistique Romane*, XI, pàgs. 1-312.
- LAGÜÉNS, V. (1985). «Algunos aspectos de la derivación en textos altoaragoneses del siglo XV», *Archivo de Filología Aragonesa*, XXXVI-XXXVII, pàgs. 223-254.

- LAPESA, R. (1986). *Historia de la lengua española*, Madrid, Gredos, 9ª ed.
- LÁZARO MORA, F. (1976). «Compatibilidad entre lexemas nominales y sufijos diminutivos», *Boletín del Instituto Caro y Cuervo*, 31, pàgs. 41-57.
- MALKIEL, Y. (1958). «Los interfijos hispánicos. Problema de lingüística histórica y estructural», *Miscelánea homenaje a André Martinet*, II, Universidad de La Laguna, pàgs. 107-199.
- MALKIEL, Y. (1959). «The two Sources of the Hispanic Suffix *-azo, -aço*», *Language*, 35, pàgs. 193-258.
- MARTÍN, M. A. i FORT, M. R. (1996). «La frontera catalano-aragonesa», dins ALVAR, M., dir., *Manual de dialectología hispánica. El español de España*, Barcelona, Ariel, pàgs. 293-304.
- MARTÍNEZ CELDRÁN, E. (1975). *Sufijos nominalizadores en español*, Universidad de Barcelona.
- MENÉNDEZ PIDAL, R. (1976). *Orígenes del español. Estado lingüístico de la Península Ibérica hasta el siglo XI*, Madrid, Espasa-Calpe, 8ª ed.
- MENÉNDEZ PIDAL, R. (1987). *Manual de gramática histórica española*, Madrid, Espasa-Calpe, 19ª ed.
- MOLL, F. de B. (1952). *Gramática histórica catalana*, Madrid, Gredos.
- MONGE, F. (1965). «Los diminutivos en español», *Actes du Xe Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes*, I, pàgs. 137-149.
- MONGE, F. (1970). «Los nombres de acción en español», *Actele celui de -al XII- les Congres International de Linguistica si Filologie Romanica*, Bucaresti, pàgs. 961-972.
- MONGE, F. (1972). «Sufijos españoles para la designación de “golpe”», *Homenaje a Francisco Ynduráin*, Zaragoza, pàgs. 229-247.
- MONGE, F. (1988). «Diminutivos: cuantificación, subjetividad, especialización», *Energieia und Ergon. Studia in honorem Eugenio Coseriu*, III, Tübingen, Gunter Narr Verlag, pàgs. 129-140.
- MONTES, J. J. (1972). «Funciones del diminutivo en español: ensayo de clasificación», *Boletín del Instituto Caro y Cuervo*, 27, pàgs. 71-88.
- MORENO, J. G. (1977). «Sobre la formación de palabras en español», *Anuario de Letras*, 15, pàgs. 69-94.
- MORREALE, M. (1963-1964). «El sufijo *-ero* en el *Libro de Buen Amor*», *Archivo de Filología Aragonesa*, XXIV-XXV, pàgs. 235-246.
- MOTT, B. (1988). «La sufijación sustantiva y adjetiva en el habla de Gistaín», *Alazet*, 0, pàgs. 223-243.
- PENA, J. (1980). *La derivación en español. Verbos derivados y sustantivos verbales*, Santiago de Compostela, anejo 16 de *Verba*.
- PENNY, R. (1993). *Gramática histórica del español*, Barcelona, Ariel.
- QUINTANA, A. (1976-1980). «El parlar de La Codonyera», *Estudis Romànics*, XVII, pàgs. 1-253.
- QUINTANA, A. (1993). «Encara més capcirs: els parlars orientals de Sarró (Baixa Ribagorça Occidental)», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes. XXVII. Miscel·lània Jordi Carbonell*, 6, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 271-308.
- RASICO, P. D. (1981). «El desenvolupament dels fonemes *ž* y *š* en el català preliterari: Qüestions de fonologia històrica, cronologia i geografia lingüística», *Estudis de Llengua i Literatura catalanes. II. Homenatge a Josep M. de Casacuberta*, 2, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàgs. 5-24.
- RIDRUEJO, E. (1998). «Sufijos improductivos», *Atti del XXI Congresso Internazionale di Linguistica e Filologia Romanza* (Università di Palermo, 18-24 de setembre de 1995), vol. I, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, pàgs. 307-318.

- ROHLFS, G. (1988). «Los sufijos en los dialectos pirenaicos», *Archivo de Filología Aragonesa*, XL, pàgs. 115-170.
- SALVADOR, G. (1985). «Hipótesis fonológica sobre oclusivas sordas y sonoras divergentes en altoaragonés y en bearnés», *Archivo de Filología Aragonesa*, XXXVI-XXXVII, pàgs. 255-273.
- SAURA, J. A. (1996-1997). «En torno a la sufijación apreciativa en el Valle de Benasque», *Archivo de Filología Aragonesa*, LII-LIII, pàgs. 149-178.
- SISTAC, R. (1993). *El ribagorçà a l'Alta Llitera. Els parlars de la vall de la Sosa de Peralta*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- ZULUAGA, A. (1970). «La función del diminutivo en español», *Boletín del Instituto Caro y Cuervo*, XXV, pàgs. 23-48.